

Szerbia közoktatásügye.

Írta: BERKES JÓZSEF.

Ha valaki meg akar ja ismerni és érteni a mai szerb közoktatásügyet, mind törvényhozási, mind pedagógiai intézkedéseiben, annak legalább nagy vonásaiban meg kell ismernie a szerb iskoláztatás történetét. És ez természetes, hiszen minden nemzet iskolapolitikája a nemzeti múlt históriája és kultúrászükségletei szerint alakult, fejlődött; s ha az ilyen nemzet tanult is a fejlettebb nemzetek fejlettebb pedagógiájából valami újat, azt mindenkor a saját nacionális törekvései, sokszor politikai aspirációi szerint iparkodott átformálni módosított tanterveiben és megvalósítani a népe nevelésében. Ennek a szinte dogmatikus igazságnak idézése indokolja meg és teszi egyben szükségessé azt, hogy a jelen ismertető összefoglalás is, amikor a mai szerb iskolaügyet megrajzolni kívánja, nagy vonásokban legalább, rátérjen a szerb iskolázás történetének vázlatos ismertetésére is.

1. A szerb iskolázás története.

A pogány szerbek a Balkánon a kereszténységre térve, Bizánchoz csatlakoznak. – Karakterük ezzel görög-fanarióta jelleget ölt. – A népet a kalugyerek nevelik. – A nigómezei bukás után öt századon át a szerbek „rája”-sorsra futnak. – A XVII. században itt-ott primitív iskolák írás-olvasással. – Ezzel szemben a Dél-Magyarországba emigrált szerbeknél európai iskolarendszer, irodalom, fejlődött ki Újvidékkel, – a szerb Athénnel.

A szerbek a Balkán-félszigetre a VI. és IX. századok alatt telepedtek le. Törzsekre és később zsupákra oszlottak. Vallásuk a politheizmus volt, de ezenkívül hittek sárkányokban, tündérekben és boszorkányokban is. Általában rendkívül babonások voltak, mint a többi szlávok még ma is. A kereszténységre térve, Bizánchoz csatlakoztak. Ez a körülmény azután döntő hatással volt a balkáni szerbségre később s ez a hatás ma is érezhető: kultúrájuk, lelkeségük, politikájuk ezentúl bizantinus és görög jelleget öltött, ennek minden ismert orientális tartalmával, helyesebben száraz keleti formalizmusával. Vallásilag ugyanis a görög Konstantinápoly züllesztette le őket a leggyászosabb fanariótizmus nivójára. Egyedül a szerb kalugyerek monostorai képviselték a szerb nemzeti kultúra valamelyes fokát. Közülük is csupán egyesek tudtak írni, de azt is csak vagy ószláv, vagy görög nyelven. Amikor a Balkán-hegyek szerb népe a kegynapokon a szinte babonásan tisztelt monostorokban köréjük özönlött, akkor mondtak el a szerb

kuliiKycrek neki szerb nemzeti történeteket és néha epikus dalokat a nemzeti múltból: ebből állott a „szerb iskolázás” az egész középkorban az államalkotó szerbség körében. Amikor 1389-ben, a Vidovdánon, Bajazid Jildirim pasa a Koszovón tönkverte az önálló dusáni szerb királyságot, a török uralom a szerb népet „rája”-sorsra juttatta, deszpotáit pedig, akik akkor a szerb nacionalizmust jelentették, vagy megölette, vagy az alkalmazkodóbbakat (Szokolovics nagyvezér) az izlámra térítette s így még a régi kalugyeri „népnevelést” is egy időre teljesen megfojtotta. Csak lassan-lassan, amint a ráják szolgálatkészebbekké idomultak az új uralom ellenében, engedte meg a török bég, aga vagy spahi, hogy legalább a szerb egyház lélekezethez jusson. Amde a Magas , Porta a szerb egyházat, amelyet Dusán cár autokefál nemzeti egyházzá emelt, újra a görög fanarioták egyházi jurisdikciója alá helyezte. A szerb kalugyerek kolostorai, amelyeket még Nemanja Steván és fia, Szent Száva építtettek, így újra a ráják gyülekezőhelyeivé lettek az évnek 160. ünnepnapján s újra hallgathatták a kalugyerek ajkairól Kraljevics Márkó királyfinak fantasztikus nemzeti hőstetteit. Más „népnevelésről” az egész török éra alatt a szerbekenél alig lehetett szó. Írni ekkor is csak a kalugyerek közül tudtak néhányan, s amit írtak, az csupán a görög liturgikus könyvekre, aszott keleti kánonokra, naiv hagiografiákra és romantikus vallási legendákra vonatkozott. De ez a kalugyeri kultúra, amint Szkerlics Jován, szerb irodalomtörténész mondja, „távol állott a néptől s annak életétől, tartalmában sekélyes, formájában, nyelvében a nép számára megközelíthetetlen volt.” Így tartott ez századokon át, tehát éppen azokon a századokon át, amikor a Nyugaton már végighullámozottak a renaissance, a humanizmus, a reformáció és ellenreformáció hatalmas és rengő szellemi áramlatai. Ahová a török spahi és a görög pópa együttesen tették be a lábukat, ott a kultúra virágai sohasem bontakozhattak ki. A XVII. század folyamán azonban úgy látszik, mintha mégis fennállott volna valamelyes szerb iskoláztatás. A Balkán nagyobb városaiban, legalább itt-ott, találkozunk szerb iskolákkal, ám azok csupán az írás mesterségére szorítkoztak, egyébként ezeknek is csak az egyházi túltelített szertartásokra terjedt ki egész pedagógiája. Tanítói ezeknek a primitív iskoláknak legtöbbszörre kiszolgált altisztek, templomi harangozók és az ikonosztáz előénekesei voltak, vagy legjobb esetben a bujdosó és állás nélküli görögkeleti szerb papok. Az írás mesterségén kívül olvasásra is tanítottak ugyan, de ennek az olvasás-tanításnak fősúlya is mindig a pszaltériumokon és a szertartásokon nyugodott. Az írás-olvasást vagy viasztáblákon, vagy körtefából hasított és kicsiszolt fátáblákon oktatták. Ez a primitív tanítás egyébként három évre szorítkozott és olyan gyöngye sikerrel dicsekedhetett, hogy azok a szerbek, akiknek a kereskedelem miatt – amelyet a szerbek ma is nagyon kedvelnek, szükségük volt az írás és számolás tudomá-

nyara, a külföldi iskolákba járaták fiaikat és pedig a szerbek katolikus gyűlése miatt, leginkább a protestáns iskolákba. Ilyen volt az iskolahelyzet a szerbek lakta Balkánon, ott, ahol öt százzal át tündökölt vagy sötétlett felettük a félhold urálim.

Egészen más és gyökerében eltérő volt azonban azoknak a szerbeknek a kulturális helyzete, akik III. Arzén ipeki patriarcha vezetése alatt a török előtt a XVII. század végén a Raska tájairól Magyarországra költöztek. Ezek az emigrált szerbek itt kultúrviszonyok közé kerültek s így egész életük is, kultúrfejlődésük is egészen más, sőt bátran mondhatjuk, szabadabb irányt vehetett fel. Egyetemesen minden szerbnek ők lettek ezentúl és innen a kultúrában példaképe, a tudományban oktatói, a szerb irodalom megteremtői, a szerb ábrfogó nacionalizmus felbresztői. Azért nem járunk messze az igazságtól akkor, ha ki mondjuk, hogy mindaz, ami ma a szerb kultúra nevét megérdemli, a szerb irodalom, a szerb államjogi berendezkedés, a szerb iskolaügy, a szerb művészet, – mindez a magyarországi szerbek körében született meg és felcseperedve a mi kultúránk emlőin, vonult át vagy szökött át a Dunán Belgrádba s onnan le a Sumadiába, a déli és nyugati Morava völgyeibe s a Rigómező tragikus tájaira.

Lipót császár- király 1680 augusztus 21-én adta ki azt a nevezetes pátensét, amely Csernojevics pátriarcha 200.000 szerbjének a jogait és privilégiumait kodifikálta. Ez az osztrák pátens a Dél-Magyarországon nagyobb tömegben, de máskülönbén Budáig, Szentendrét, Szegedig, Győrig, Komáromig és Debrecen felé is megtelepedett szerbeknek megadta nemcsak a királyi vendégjogot, de megadta nekik a vallásuk autonómiáját is. S ez a vallási autonómia, amely szinte theokratikus formában ölelte, illetve szorította magához az ide emigrált szerbeket, éppúgy lett a szerb nacionalizmusnak védővárává, mint ahogyan a theokratikusan megszervezett ótestamentumi zsidóság is nacionális szempontból zsidónak maradt éppen körülhatárolt theokratizmus következtében Egyiptom és Babilon kényszerű emigrációinak idején. Sem a Mária Terézia alatt fellépő katholizációs velleitások, sem a jozefinistikus, bécsi összbiriodalmi, germanizációs törekvések a beköltözött szerbek körében számottevő eredményhez nem vezettek. Mindennek ellenére azonban a szerb nép itt sem tudta soha utóélni az autochton magyarság és a telepes németiség kultúrfokát. De ebben sem a bécsi Illyr Kancellária, sem később a magyar kormányzat nem volt a hibás, hanem ellenkezőleg éppen az az orientális szerb egyház a maga korrumpált kalugyereivel, fanarióta papjaival és püspökeivel, amely bizantinus egyház a saját híveit is a legkülönbözőbb adókkal nyúzta, mint hajdan lent a Balkánon, de ugyanakkor a hívői oktatásáról még egyházpasztorális szempontból sem gondoskodott. Amíg tehát az emigrált szerb nép egyeteme a település első évtizedeiben, dacára annak a kultúrkörnyezet-

nek, amelybe belekerült, alig emelkedett ki a magával hozott és dozolált, balkánizú valláserkölesi alaesonyságából, addig a magyar városokba került és itt szabadon kifejlődött szerb polgári osztály – a szerb iparosok és kereskedők – már ezekben az évtizedekben is hatalmas kultúrlendületnek indult. „Az iparos és kereskedő szerbek az ezüstben gazdag Zimonytól fel, egészen a esászári Bécsig telepedtek meg. Ők lettek a szerb nemzeti kultúra kifejezőivé, hordozóivá és előharcosaivá a szerb nemzeti felvilágosodásnak. Sokat állottak harcban a szerb egyházzal, amely sohasem tudta levetkőzni középkori tradícióit és kalugyeri gonoszságait. Ők emelik az első szerb iskolákat és ők szervezik meg először a szerb iskolaügyet, ők adják ki a szerb könyveket és ők fizetnek elő a szerb újságokra. Az egész modern szerb közoktatás és a szerb világi irodalom, amely a XVIII. század végén megszületett, raélkülök el sem gondolható. A nagyobb magyar városok szerb lakói megkapják a maguk községi önkormányzatát, a maguk képviselőjét és bíróságát (tanács) és saját külön életüket élék erős erkölccsel és nemzeti alapon, ők állanak a szerb küzdelem élén és a szerb egyház-nemzeti gyűléseken ők a legtevékenyebbek és leghatározottabbak” – írja dr. Jován Szerlics, *Isztoria Növe Szrbszke Kni-sevnoszti* (Beograd, 1914) című művének 16. oldalán.

Ezután az általános szerb kultúrkép után, vessünk egy pillantást külön a Magyarországon élt, ezidőbeli szerbek iskolaügyére.

„Az első segítség az iskolaügy tekintetében a szerbek számára Oroszországból érkezik. Oroszországi metropoliták egyházi és iskolakönyveket kezdtek kiadni és tanítókat küldtek, akik szakiskolákat szerveztek, hogy tanítóságot képezzenek ki. A XVIII. század közepén megszervezik a szerb iskolaügyet, megalkotnak egy nemzeti iskolafenntartó alapot, s a nagyobb szerb helységek mind megkapják iskoláikat és tanítóikat. 1770-től egész Ausztriában életbe lép az iskolák reorganizációja s akkor alapjukban alakulnak át a szerb iskolák is. Az iskolák megszűnnek tisztára egyházi iskoláknak lenni, inkább világiakká válnak, s állami felügyelet alá kerülnek. A régi „mesterek” helyébe az új „magiszterek” kerülnek, akik külön pedagógiai kurzusokon mentek át, alaposan kiképezve és függetlenítve az egyháztól. Az iskolák tehát világibb jellegűt nyertek s azokban ezentúl a szertartások és a pszalteriumokon kívül más világi tárgyakat is kezdtek tanítani. Nem hoznak többé Oroszországból szertartásokat, sőt az egyházi és iskolakönyveknek egész sorozatát itt kezdik írni. Szakfelügyeletet vezettek be az iskolákba. A XVIII. század végén az iskolák száma megnövekszik nemcsak a városokban, de a nagyobb szerb falvakban is. Az elemi oktatás tekintetében a szerbek a XVIII. század folyamán nagy haladást tettek. De ugyanakkor a középiskolai oktatás is nagy fejlődésnek indult. Már 1772-ben a szlavóniai Karlóván emelik a szerbek autonóm joguknál fogva az első „latin-szlóven” iskolát. Emánuel Kozacsinszki 1733-1737-ig tart fenn egy

középfokú szerb iskolát, ugyancsak Karlócán. Újvidéken 1740-ben alakul meg a „Duchovna Kollegija” (lelkészi kollégium), a lelkészek kiképzése céljából. 1749-ben újra Karlócán alakul egy szerb középiskola, amely 20 éven át tartotta fenn magát. Az első teljesen világi jellegű szerb gimnáziumot 1791-ben alapítják, de ugyanakkor megalakul véglegesen a szerb „Reteti teológia is, a szerb egyház központjában, Karlócán. 1812-ben Szentendrén alapít a szerb egyház szerb teológiát, s ugyanebben az évben, ugyancsak itt, megalapítja a szerb tanítóképzőt is, amely azonban 1816-ban Zomborba kerül, ahol a mai napig is fennáll. 1816-ban Újvidéken megvetik alapját a szerb nemzeti főgimnáziumnak, amely ezidőtől fogva az egész szerbség intelligenciájának lesz a kitermelője, értve a szerbségen a balkáni és az emigrált magyarországi szerbséget is. Ebből az iskolából kerül ki az egész XIX. századbéli szerb irodalom minden nevezetesebb egyénisége, sőt a balkáni szerbség politikusai is. Arra a felmerülő kérdésre pedig, hogy a magyarországi szerbeknek számszerint mennyi iskolájuk volt a XX. század folyamán, nagyon egyszerűen felelhetünk meg ugyancsak Szkerlics Jovánnal: *mindenütt megvoltak az elemi iskoláik, ahol szerbek laktak, középiskoláik pedig csaknem minden szerblakta városban, tehát Zomborban, Újvidéken, Versecen stb.* Azért írta nagy büszkén a napokban egyik bánági szerb pópa megleckéztetve a bánági németeket: *„Nekünk megvolt az autonóm szerb nemzeti egyházunk, megvoltak a szerb nemzeti püspökeink, a szerb nemzeti karlócai patriarchátusunk vezetése alatt és megvoltak minden községben a nemzeti szerb felekezeti iskoláink”.* (Magyar Kisebbség. 1924 október 1. III. évfolyam, 19. sz., 764. old.)

Az iskolaüggyel szorosan függ össze, mint a legeminensebb pedagógiai és kultúreszköz – a könyvnyomtatás ügye. Azért nem lesz felesleges, ha erről a kérdésről is röviden említést teszünk.

Ruzsicsics Nikafor, szerb püspök-történetíró állítása szerint (Isztoria Szrpszke Crkve: II. kötet, 610-611. o.) a balkáni szerbeknek tekintélyes könyvirodalma volt már a XI-XIV. századokban. Ezek a könyvek azonban csupán egyházi könyvek voltak, amelyeket a kalugyerek fordítottak le a görög kánonokból, a görög egyházatyákból és a szerb bogumilok (patarenok) manicheus filozófiával telített könyvei. De a török uralom ezeknek legnagyobb részét a kolostorokkal egyetemben elpusztította.

Dél-Magyarországon, vagyis az akkori „határőrvidéken” azonban az emigráció első idejében már a szerb könyvnyomtatás ügye nagy fejlődést mutat. A karlócai pátriárcha a bécsi kormányzattól többször kérelmezte a szerb nyomda felállításának a jogát. De a bécsi udvar sokáig húzódozott ennek az engedélynek a megadásától. Csak amikor a szerbek az elutasítás következtében könyveiket Oroszországban, Lipcsében, Drezdában kezdték nyomtatni s amikor ennek következtében a bécsi kormányzat belátta, hogy

sokkal veszedelmesebb a birodalomra, ha a szerbek idegen és talán ellenséges államokban nyomatják könyveiket – és elsősorban úkkor már a pánszlávizmust hirdető Oroszországban, az Illyr Udvari Kancellária 1771-ben végre megengedi az első cirilbetűs nyomda felállítását Bécsben. (Magyar Kisebbség. 1924 október 1. III. évf., 9. sz.) 1790-ben a magyar kormány Újvidéken engedélyezi a Jankovich-féle szerb nyomdát, 1792-ben 20 ezer ezüst pengőn egy szerb konzorcium megvásárolja a Kurzbeck-féle bécsi, monopólium-jogú nyomdát, amely azonban már 1796-ban a budai magyar egyetem tulajdonába kerül, ahol ezentúl 1830-ig csaknem minden szerb könyvet nyomtak. 1827-ben Temesvárott, 1841-ben újra Újvidéken (Kosztics-féle), 1842-ben Szegeden, 1846-ban Szabadkán, 1847-ben Újvidéken (Medákovics-féle) találkozunk szerb nyomdákkal. Ám, nem kevésbé érdekes az sem, ha itt utalunk arra a különösen jellemző tényre, hogy ezekből a magyarországi szerb nyomdák közül mennyi szerb nyelvű és cirilbetűs könyv került ki. „1770-ig Bécsben évente átlag 2-2 szerb könyv készült. 1780-1800-ig évente már Magyarországon 7-7 szerb mű hagyta el a sajtót, 1800-tól 1820-ig évente 19, 1820-1830-ig évente 23, 1830-1850-ig évente 30-50 szerb könyv került ki a budai magyar egyetem tulajdonát képező szerb nyomdából. A XVIII. század folyamán az emigrált szerbek körében összesen 220 szerb könyv látott napvilágot a monarchia területén, míg 1830-1850 között egyedül Magyarországon 1440 szerb könyvet nyomtattak. 1811-ben 12 szerb könyvtár és szerb könyvkereskedés is áll fenn főleg Magyarország déli végein.” Ezeket a jellemző adatokat is Szkerlics Jovántól vesszük. (Isztorija Növe Szrpszke Knizsevnosti, Beograd 1914. 20-25-ig és 123-124 oldalak.)

A délmagyarországi szerbek kultúr helyzetét az emigráció óta' egyébként Sztanoje Sztanojevics, belgrádi egyetemi tanár így foglalja össze: „A Vajdaság a modern szerb felvilágosodásnak és kultúrájának a bölcsője. Még a XVIII. század folyamán, addig, amíg a szerbeknek azokon a területeken, ahol törökök alatt éltek, nyers anyagi harcot kellett megvívniuk már a puszták létükért is s folyton késsel és puskával a kezükben kellett életükért küzdeniük, – *addig a vajdasági szerb nép, a török uralom alól felszabadulva, kedvezőbb körülmények között élt és minden lehetősége megvolt arra, hogy itt kifejleszthesse gazdasági és kulturális életét. Már ebben az időben nyílnak meg a Vajdaságban a legelső szerb elemi iskolák, a legelső szerb tanítóképző, az első teológia és a karlócai szerb gimnázium*”. (Politika. 1923 augusztus 12. 550. jubileumi sz.) Sztanoje Sztanojevics cikke azután elismeri, hogy a modern szerb irodalom, a szerb irodalomnak mai nyelve, a mai szerb helyesírás, a szerb történetírás, a szerb líra, dráma, epika, zene, festészet, újságírás, tudomány, politika, pénzügy, szociális intézmények, egyházi szónoklat és egyházi autonómjog, *sőt a szerb öntudatos modern nacionalizmus theóriája és gyakor-*

lati megvalósítása és kiépítése is: mind-mind u Dél-Magyarország szerbjei között született meg és indult el hódító balkáni szerb útjára.

Sztanojevics jellemzése abban a szel lomomnak luíhzó megállapításban domborodik ki a legélesebben, amelyben kimondja, hogy *amint Athén volt a hellén világ életet teremtő kuli úr központ ja, úgy volt az összes szerbek számára a délmagyarországi Újvidék a szerb Athén.* S hogy a „Vajdaságnak” ez a szerb kultúrprioritása az itteni magasfokú és autonóm szerb iskolaügynek volt az egyenes és éppannyira természetes folyománya, az nem szorul bővebb bizonyításra. Az a magyar kultúrliberalizmus, amelyben a délmagyarországi szerbség a határörvidéken élt, lett forrásává minden mai szerb haladásnak.

A délmagyarországi szerb iskolaügyet, úgy, amint, az nálunk a modern időkben állott és fejlődött, e helyütt nem ismertetjük,, hiszen az szorosán összefügg a modern magyar iskolaüggyel s így közismert a magyar pedagógiai világ előtt. Most tehát kitéűzött célunk szerint a szorosán vett szerb iskolaügyre térünk át, helyesebben a szerbiai közoktatásügyre és csak annak ismertetése után térhetünk át a jelenlegi SHS. állam közoktatásának ügyére. Mielőtt azonban a vonatkozó szerb iskolatörvényeket ismertetnők és pedig úgy a háború előtti Szerbia, mint a jelenlegi SHS. állam törvényeit, rendeleteit, amelyek ma is szoros összefüggésben vannak egymással – rá kell előbb világítanunk arra a szellemre, arra a célkitűzésre és azokra a feladatokra, amelyek együttesen az egész szerb pravoszláv iskolaügyi komplexumot alkotják, áthatják és irányítják.

2. A szerb közoktatásügy a XIX. században.

A XIX. századig az orientálisa,n formalisztikus szerb egyház kezében van az iskola. – Szelleme a legendás szrboszlovénizmus. – Ennek a századnak a folyamán fellép az állami jellegű iskolarendszer. – Obradovics, délmagyarországi kalugyer a Ratio szellemében szervezi az iskolákat nagyszerb ideológia alapján. – 1815-től 1911-ig 3 elemi iskoláról 1245-re szökken az iskolák száma. – A mai Nagy-Szerbiában 7368 elemi iskola tanít. – A szerb statisztika ingadozó.

A legelső, amit nem szabad szem elől tévesztenünk a szerb iskolaügy ismertetésénél, vagy főleg értékelésénél, az a történelmi tény, hogy a szerb iskolaügy a legmodernebb évtizedekig abszolúte a görög keleti szerb egyház kezei között volt, de mindenestre az ő szellemének irányítása alatt. *A görög keleti egyház pedagógiai tartalma vallásilag az orientális formalizmusból merített, nemzetileg pedig teljesen a szrboszlovénizmus regényes talaján állott.* Sőt a szrboszlovénizmus a szerb egyház megalkotásában és interpretációjában egyenesen annyit jelent, hogy a szerb náció az összes világon élő szlávoknak őse, amit az úgynevezett glagolica összerb-nyelv-volta dönthetetlenül igazol. Ruzsicsics

Nikifor a már idézett terjedelmes egyháztörténelmi könyvében egy regényes genealógiai táblázatot is közöl, ahol legendás fantáziával kimutatja, hogy a minden szlávok törzsei miként származtak le, milyen fokban származtak el az ősi szerb anyatörzstől. (Ruzsicsics Nikafor: Isztorija Szrpszke Crkve. I. köt., 314-316. old.) Ez a távolbalátó és módfeletten magabízó szerbszlovén, modernül „nagyszerb” szellem hatotta át a szerb pravoszláv egyház egész pedagógiáját akkor, amikor még az ő kezében és az ő egyedüli irányítása alatt állott a szerb iskolaügy. Amikor azután a szerb közoktatásügy a XIX. században államivá vált, *a szerb állam ugyanakkor átvette a szerb nemzeti autokefál egyháztól a szerboszlovén ideológiát is, amelyet ez a keleti egyház történelmi romanticizmusával kitenyészített s ezt az ideológiát tette meg a szerb állami közoktatásügynek is alapelvűül és céljául.* De mert még a pravoszláv egyház érdeme volt, hogy közös nevezőre hozta a pravoszlávizmust a nagyszerb nacionalizmussal, a szerb állam nem is változtatott ezen az identitáson semmit, sőt állami jelleggel szolgálta közoktatásügyének ténykedéseiben a közelmúltban éppen úgy, mint ahogy ma is szolgálja.

Szerbia felszabadulása után, a XIX. század első felében, Doszitej Obradovics, délmagyarországi volt kalugyer s a modern racionalista és nacionalista szerb irodalomnak egyik megteremtője, a német nagy aufkláristáknak, Hevernek, Lessingnek rajongója, lesz az első szerbiai közoktatásügyi igazgató, illetve miniszter és ő szervezi meg azután a szerbiai iskolaügyet csaknem teljesen a Rátio szellemében, de sokban német mintára is. Ennek az Obradovics-féle közoktatásnak vezető gondolatává lett az össz-szerbségnek egyesülése, tehát az egyházi szerboszlovénizmus metamorfózisa: a pánszerbizmus, de már kiegészítve és felékesítve a líchtei tágtekintetű, liberális-nacionalizmus modernebb argumentumaival. Ezeket az általános szempontokat tehát soha nem szabad figyelmen kívül hagynunk akkor, amikor a szerb közoktatásügyről van szó, akár pedagógiai, akár iskolapolitikai, akár legiszlatív vonatkozásokban.

De térjünk vissza Szerbiának a XIX. században fennállott közoktatására. Szerbia ennek a századnak elején úgy a szerbség szellemi életében, de az általános európai szempontot is tekintetbe véve, úgyszólván semmit sem jelentett. Ebben az időben a török uralommal szemben a balkáni szerbség egyre erősebb és nagyobb terjedelmű lázadásokban tört ki s ahol sikerült lerázni magáról a török igát, ott lakosságában megfogyatkozik és minden benedezkedésében meginog. 1804-től 1830-ig „a Karagyorgye-Szerbiának sem ideje, sem ereje nem volt ahhoz, hogy kulturális felszabadulását is végbevigye”. Így 1815-ben az egész Szerbiában csupán 3 elemi iskola állott fenn. Még 1827-ben is a modern szerb irodalomnak másik nagy alakja, – természetesen a Balkán kritikai mérlegén, – Vuk Karadzics, azt írja a fokozatosan felszabaduló

Szerbiáról: „100 faluban sincs mindenütt egy iskola. A papokon és a kalugyereken kívül ezer lélek közül alig lehet egyet találni, aki írást el tudott volna olvasni (s az írástudók, amint említettem, a papok és a kalugyerek között, is csak ritkaság számba mentek). Az embereknek általában az a hite ebben az időkbén, hogy a könyv nem való másnak, csak legföllebb a kalugyereknek és a papoknak. Nemcsak a knézek, kmettek, a kereskedők a falvakban, de a legtöbb városi lakos is számadásait az ajtófélfára rójja fel.”

„Olyan kevésre becsülik a tudományt 1820-ban, hogy még Knéz Mihajlót, a fejedelmet is meg tudta győzni a környezete arról, hogy neki, mint fejedelemnek semmi szüksége sincs arra, hogy írni és olvasni tudjon. De 1836-ban viszont már 72 elemi iskolával találkozunk *a török vazallátusra emelkedett szerb knezsevinában*,¹ amelyek közül 26 már állami jelleggel bírt. Az összes tanulók száma ekkor 2514-re rúgott. Bár még 1844-ben is 17 törvényszéki elnök közül tíz csak a nevét tudta leírni, három pedig teljesen analfabéta volt (Szkerlics: u. o. 122. old.), az iskolázás 1830 óta mégis erősebb fejlődésnek indulhatott, mert ebben az évben adta ki a szultán nevezetes hatiserifjét, amelynek értelmében a szerb knezseviná a belügyeit, s így a közoktatását is, szabadon intézheti. 1846-ban már 213 iskola áll fenn, 6201 tanulóval. 1831-ben alapítanak Belgrádban már egy középfokú iskolát, amely *1835-ben az első szerbiai klasszikus gimnáziummá alakult át*. 1836-ban teológiát szerveznek, 1838-ban egy kezdetleges líceumot, ahol „*kevés filozófiát*” is tanítottak, 1841-ben ugyanitt jogot is adnak elő, 1844-ben a líceumot „főiskolának” nevezik el, amelyben már a „magasabb tudományt” is prelegálják. Ugyanebben az évben alapítanak egy „alsófokú kereskedelmi iskolát”, 1846-ban „alsó mérnöki iskolát”, 1850-ben „katonai iskolát”, 1853-ban pedig „gazdasági iskolát”. Az ifjúságot azonban ez időben még többnyire Ausztriában, Németországban és Franciaországban neveltetik, akik ott teljesen magukba szívják a nyugati szellemet és visszatérve a knezsevinába, itt hirdetőjévé lesznek a szerb nemzeti öncélúságnak, a nyugati racionalizmusnak és a politikai liberalizmusnak. Az 1838-1858 közötti 20 év minden szerb politikai harcának jelszavává lesz: az államot a tanult intelligencia kisebbségének kell kormányoznia, s ezért a legelső állami feladat, megteremteni az iskolázott bürokráciát, ami csak a közép és felső iskoláztatás életbeléptetése és fejlesztése révén lehetséges. 1855-56-ban már 334 népiskola nevel 9891 tanulót. Ez évben egymillió lélekre 350 különböző fokú és irányú iskola esik. Az 50-es évek vége felé már 200 egyetemet végzett ember él és dolgozik Szerbiában. Érdekes itt megjegyeznünk, hogy 1836-ban a 72 tanító közül 68 származott Magyarországból vagy Ausztriából, akik többnyire diákok, elűzött papok, vagy megszökött tanítók voltak. Az 50-es évek alkotmányharcai óta azonban talán az eddigi-

¹ Fejedelemség.

nél is nagyobb mértékben halad előre Szerbiában az iskolaügy. 1874-ben 517 a népiskolák száma, 644 tanítóval és 18.135 tanulóval. Ez a szám 1900-ig 936 népiskolára szökken, 1644 tanítóval és 102.408 tanulóval. 1874-ben már 21 középiskolában 169 előadó tanít és pedig 2882 diákot. 1898-ban 26 a középiskolák száma, 499 tanerővel, 8337 növendékkel. Talán ehelyütt meg kell még említenünk azt is, hogy 1874-ben a belgrádi főiskolán 19 előadó működött és 207 volt a főiskolai hallgatók száma. 1899-ben 63 tanár, 438 hallgatót oktatott ugyanezen a főiskolán. *A legnagyobb haladást a közoktatásügy terén a függetlenné és további törekvéseiben nagyszerbbé lett szerb királyság mutatja fel.* 1911-ben ugyanis már 1425 népiskola működik, s 1910-ben 49 középiskola 723 tanerővel, 12.982 diákkal. 1900-ban a belgrádi főiskolán még csak 58 tanár tanít 415 diákot, 1913-ban pedig a már egyetemmé lett belgrádi főiskolán 80 az előadó professzorok és 1600 az egyetemi hallgatók száma.

A közölt számszerű adatokat legtöbbször idézett Szkerlics művéből állítottuk össze, bár más adatok is álltak volna a rendelkezésünkre. De mivel Szkerlics – ámbár az ő hatalmas működése a nagyszerb ideológia szolgálatában telt el a szerb irodalomtörténet terén éppen úgy, mint a szerb társadalmi élet és a politika mezején is – mindenkor az objektivitás magaslatára iparkodik emelkedni, még akkor is, amikor Ausztriáról, vagy Magyarországról ír, vagy nyilatkozik, több hitelt adhatunk a statisztikájának. Különben is annak, aki a szerb történelemben tallóz, sohasem szabad elfelejtenie, hogy a szerb Klió még ma is a történelmi ultranacionalizmus romantikus korát éli. A szerb historikusoknak ma is fontosabb az olyan nacionális mondakör, amely nekik a reális igazság és statisztika rovására is hízeleg, mert nemzetpedagógiai elvük, hogy a legendás nemzeti nagyság erejével szítsák, fűtsék, emeljék azt a magabízó, öntudatos és nagyléptű nemzeti optimizmust, amely a nemzetet egyedül, vagy legalább is kiválólag, teszi képessé a nemzeti aspirációk nagy teteteinek a véghezvitelére. És éppen ez a történelmi romanticizmusban gyökerező nemzeti optimizmus adja meg az okát annak a nagyfokú, szinte egyenes vonalban a magasba törő közoktatásügyi haladásnak, amely 1815 három elemi iskolájától – annyi kül- és belpolitikai küzdelem ellenére is – nem egészen száz év alatt, 1425 népiskola tiszteletreméltó számáig fel tudott szárnyalni. De ha a magyarországi pravoszláv egyház nagyszlav szerboszlóvenizmusa a szerb iskolapolitikában nem modernizálódik át profán pánszerbizmussá s így a szerb pedagógia dinamikus lendületévé, a szerb Balkán alighanem ma is csak a legsötétebb Balkánnak maradt volna.

Ahhoz azonban, hogy a mai SHS-államnak közoktatásügyi képét a maga lehető teljességében illusztráljuk, szükséges, hogy nagy vonásokban felsoroljuk azokat az iskolákat is, amelyeket a trianoni szerződés következtében ez az új államalakulat kapott. A Magyarországtól elcsatolt déli vármegyékben,

tehát Torontálban, Temesben, a Bácskában és a Baranyában 266 állami elemi iskola állott fenn óh 681 folokcxoü olotnl Iskola a magyar impérium idején. Ugyancctuk ozokon a turulotokon 71 középiskola (gimnázium, reál), két kereskedelmi ed három mezőgazdasági iskola működött.

Bosznia-Hercegovinában, amely az Osztrák-Magyar Monarchia alá tartozott, fennállott a közös impérium idején 401 állami népiskola, 35 elemi mohamedán iskola és 1386 ugyancsak speciálisan mohamedán vallású népiskolai intézmény. Ezekon kívül működött itt 16 magánelemi iskola is. 1914-ben fennállott 24 középiskola, 16 kereskedelmi jellegű és két középfokú ipariskola. (Azonkívül 1 orth. és 2 róm. kath. teológiai főiskola.)

Szlovéniában, amelyet a szorosabb értelemben vett Ausztria területéről csatoltak el az SHS.-államhoz, az osztrák császár impériuma idején 423 állami elemi iskola, 29 magán oleml iskola fáradozott a népművelés terén. Szlovéniában 9 középiskola volt. (5 tanítóképző, 1 róm. kath. teológia.)

Horvátországban volt 1531 községi elemi iskola, 24 felekezeti és 93 magán népiskola. Működött itt továbbá 26 középiskola, 4 kereskedelmi, 1 tengerészeti iskola, 1 ipariskola és 4 mezőgazdasági iskola. (Továbbá 6 tanítóképző és 1 egyetem, a püspöki székhelyeken teológiák.)

Dalmáciában 452 állami elemi iskola és 28 felekezeti népiskola, továbbá 8 középiskola.

Ezzel szemben a háború előtti Szerbia Dél-Szerbiával egyetemben 2025 iskolát mutat fel minden fokozaton.

Ezekon az 1914-15. évekre vonatkozó adatokon kívül meg kell említenünk a belgrádi közoktatásügyi miniszternek 1924-25. isk. évről szóló adatait is. Ezek szerint az adatok szerint a jelzett iskolai évben az SHS. államban 7368 elemi iskola működött 17.246 tanerővel és 849.136 tanulóval. A kimutatás szerint továbbá az ú. n. „Vajdaságban” összesen 1038 iskola működött 2585 tanítóval és 120.888 tanulóval. Ezek közül az iskolák közül 552 volt állami nyelvű és 486 kisebbségi nyelvű, amelyek közül viszont 273 a magyar tan nyelvű, 182 a német és 31 a román nyelvű. A részletes és végleges iskolastatisztikára azonban még várnunk kell.

A kultúrkép teljesebb megrajzolása végett a háború előtti Szerbia más kultúradatait is föl kell említenünk. Tehát Észak-Szerbiában, Szerbiának legműveltebb területén, az iskolakötelesek 36%-a járta az iskolát. Dél-Szerbiában viszont a tanulóknak alig 8%-a tett eleget iskolakötelezettségének. Észak-Szerbiában a hat éven felüli írástudók száma 20.3%-ot tett ki. Ezzel szemben Bosznia-Hercegovinában az iskolakötelesek 25%-a tett eleget iskolakötelezettségének, Szlovéniában az iskolakötelesek 90%-a járt előadásokra, Dalmáciában a tanulók 90%-a, Horvátországban 60.7%-a az iskolaköteleseknek tett eleget a törvény követelményének. Az elszakított magyar vármegyékben 85%-a az iskolaköteleseknek járt

iskolába. Bosznia-Hercegovinában az írástudók száma 25, Szlovéniában (51, Dalmáciában 62, Horvátországban 52.6%, az elszakított Dél-Magyarországon pedig 85% az írástudók száma.

A háború előtti Szerbia összes iskoláinak a száma tehát az 1914-15-ös adatok alapján 2025, míg a hozzácsatolt területek iskolái 5486-ot tesznek ki. Így tehát összesen a mai SHS.-államban 7511 iskola működik, különböző fokon. Ha tekintetbe vesszük, hogy a mai Jugoszláviának kb. 12 millió lakosa van, akkor jelenleg kb. 1465 lakosra esik egy iskola. Meg kell azonban itt jegyeznünk, hogy a közölt adatok nem abszolút bizonyosságúak, mert a belgrádi statisztikai hivatal csak most van európai megbízhatóság és stílus szempontjából kifejlődőben. Adataink hiányos és sokszor eltérő gyűjtése ezért még ma is alsóbb hatóságaik tág lelkiismeretét terheli. De az általános kép megalkotásánál azért a közölt és eltérő adatok mégis eléggé megvilágítják, vagy legalább megközelítik a kultúrkülönbség differenciális arányszámát.²

3. Nagyszerbia közoktatásügye.

A szerbiai 1904 április 19-i népiskolai törvényt kiegészítik és minisztertanácsi rendelettel kiterjesztik a „Vajdaság”-ra. – Ennek következtében minden tolt kisebbségi magyar és német felekezeti, községi, egyesületi stb. népiskola állami iskolává lett.

Ez után az általánosan megrajzolt kép után áttérhetünk feladatunk tulajdonképeni céljára: az SHS.-állam mai iskolahelyzetének az ismertetésére.

Az SHS.-állam a hozzácsatolt területek révén különböző rendszerű iskoláknak jutott a birtokába. Szerbiának ugyanis megvoltak a külön típusú iskolái, Bosznia-Hercegovinának a közös Landesregierung szervezte meg iskoláit az ottani speciális céloknak megfelelőleg, Szlovénia iskoláit a szorosabban vett osztrák iskolaszellem hatotta át, Horvátország önállóan alkotta meg iskolarendszerét, a Délvidékünk iskolái pedig végül a magyar közoktatásügynek voltak integráns részei. Természetesen, ezeket a legkülönbözőbb és egymástól meglehetősen elütő iskolarendszereket kellett volna most az új államnak átfognia, egységes és centrális alapra helyeznie. Hangsúlyozzuk, hogy kellett volna, mert az SHS.-állam minden tekintetben a centralisztikus államberendezés alapjára helyezkedett, tehát államjogi, közigazgatási, hadügyi, pénzügyi, politikai és így közoktatásügyi tekintetben is. De az új

² A belgrádi statisztikai hivatal ma is szervezetlen. Egyetlen nagy terembe zsúfolt, egy szűk mellékhelyiséggel. A hivatal a- szociálpolitikai minisztérium alá van rendelve, de a más hatóságokhoz intézett megkeresésekre legtöbbször választ sem kap. A centralizációja iránt nincs érzék. Pénze sincs a gyűjtésre. (Dr. Drag. Markovics statisztikai igazgató nyilatkozata a zágrábi Morgenblatt 1926 augusztus 20. számában.) Innen érthető a statisztikai adatok bizonytalansága európai értelemben.

vidovdáni, centralisztikus alkotmány életbeléptetése után is (1921 június 29.) a különböző provinciális régi iskolarendszerek mégis többé-kevésbé háborítatlanul fennmaradtak, főleg azokon a csatolt területeken, amelyeknek lakói az államalkotó délszláv törzsekhez tartoznak. Ezzel szemben azonban *már 1919. 10.080. számú minisztertanácsi határozat értelmében az 1904. április 19-i szerbiai népiskolai törvényt a kellő változtatásokkal és kiegészítésekkel (1919. július 23.) a belgrádi kormányzat kiterjesztette a Délvidék összes elemi iskoláira. Így tehát azóta itt a régi 1904-es szerbiai iskolatörvény van érvényben.*

A mai napig ilyen körülmények között egységes délszláv közoktatásügyről az egész országra kihatólag nem beszélhetünk, mert az *egész országra* vonatkozó egységes iskolatörvény sem a középiskolákra, sem az elemi iskolákra vonatkozólag még nincsen életbeléptetve. Körülbelül két év óta készen áll ugyan mind a két vonatkozó törvényjavaslat, de a folytonos állampolitikai krízisek miatt egyiket sem sikerült eddig tető alá hozni.*

Így ma az egységes iskoláztatás Jugoszláviában csupán kifejlődőbe van s. azokon a legkülönbözőbb és változó miniszteri rendeleteken nyugszik, amelyek a centrális közoktatásügyet lassan-lassan előkészítik. Ámde ennek ellenére *a vidovdáni alkotmány 16-ik cikke megállapítja azokat az egységes alapelveket, amelyek az SHS. állam közoktatásügye centrálisán fel fog épülni.* Éppen azért alapvető fontossága miatt nem lesz felesleges, ha ezt az ú. n. „prosvetni-paragraf”³-ot szószerint idézzük: „A tudomány és művészet szabad és az állam oltalmában és támogatásában részesül. Az egyetemi oktatás szabad. Az oktatás állami. Az oktatás az egész államban egyazon alapon nyugszik, alkalmazkodva ahhoz a környezethez, amelynek számára rendeltetett. Minden iskolában a tanulókat erkölcsi nevelésben kell részesíteni és az állami öntudatot bennük a nemzeti egység és a felekezeti türelmesség szellemében kell fejleszteni. *Az elemi oktatás állami, általános és kötelező.* A hitoktatás a szülők, illetve gyám kívánsága szerint, felekezetenként elkülönítve és a felekezeti hitelvekkel megegyezően nyújtatik. Ipariskolák a szakmabeli szükséghez képest állíttatnak fel. Az állami oktatás minden beiratási, tan- és egyéb díjtól mentes. *Minden továbbképző intézmény állami felügyelet alatt áll.* Az állam a népnevelés előmozdítására irányuló tevékenységet támogatja. *Más fajhoz tartozó és más nyelvet beszélő kisebbségek elemi oktatásban anyanyelvükön részesülnek, még pedig a törvényben előírt kedvezmények keretei között. Magániskolák engedélyezésének feltételeit külön törvény fogja szabályozni.*”

Ezek tehát azok az alkotmányos egységes alapelvek, amelyek

³ A törvényegységeitő minisztériumnak eddig egyetlen egységesítő törvényjavaslata sem vált törvénné.

az eljövendő jugoszláv egységes tanügyet intézményesen is át fogják hatni. E helyütt csupán konstatáljuk, hogy *a szerb alkotmány felekezeti iskolákat egyáltalában nem ismer s benne a hitoktatás sem kifejezetten kötelező.*

Ma az SHS. állam közoktatásügyének élén a közoktatásügyi miniszter áll. A minisztériumot 1919 szeptember 9-iki ukázzal állították fel, illetve választották el a vallásügyi minisztériumtól. Jelenleg az ukáz értelmében – amely egyébként 43 cikkből áll – a minisztérium négy főosztályra oszlik: 1. az elnöki; 2. az általános; 3. az oktatásügyi; 4. a művészeti osztályokra. A centralizmus végleges megvalósításáig a provinciák iskolaügyeit az illető kerületek referensei szolgálták, így a Délvidéket, az ú. n. BBB.⁴ osztály. Ma már azonban ennek az osztálynak minden önálló hatásköre megszűnt. A legfontosabb miniszteri osztály a harmadik osztály, mert ebben összpontosul a tulajdonképeni közoktatásügyi munka mind a három fokozatában, tehát az elemi, közép- és felső fokozatában is, sőt ide tartozik az egyetemes nemzeti népnevelés ügyköre is. Messze vezetne azonban, ha az egész ukáz szervezeti rendelkezéseit ismertetni akarnók, habár talán már csak az analógia kedvéért is, az ilyen részletes ismertetés nem volna éppen teljesen felesleges.

A) Az elemi oktatásügy.⁵

Az államivá lett népoktatás ideiglenes. – A régi kiterjesztett törvény szerint az alsó négy osztály kötelező, az V. és VI. fakultatív. – Az ismétlőiskolák fakultatívek. – Az iskolákat az „iskolaközségek” kötelesek emelni, fenntartani, tatarozni, bútorozni. – A nemzetiségek számára az állam tart fenn kisebbségi nyelvű „párhuzamos” osztályokat. – A kötelező iskolalátogatás mulasztása közmunkakényszerrel is büntetetik. – Bizonyítványt csak a végzett tanulók nyernek, egyébként csak előmeneteli igazolványt. – Rendes tanító csak tanítói érettségivel és két gyakorlati év utáni sikeres tanítói vizsga által leheí valaki. – A tanítók állami tisztviselők a II. kategóriában. – A helyi és kerületi tanítói tanácsok a tanítók jogvédelmét is szolgálják. – Aü iskolafelügyelő az elsőfokú pedagógiai hatóság. – Az országos tanfelügyelői tanács a közoktatás egységességére felügyel. – A polgári iskolák különállása megszűnik. – Elemi iskolai órabeosztás.

Az elemi oktatás ma ideiglenesen az 1904. évi április 19-én hozott szerbiai népiskolai törvényen s annak 1919 július 23-án életbe léptetett változtatásain és kiegészítésein nyugszik. Azért tehát erre kell támaszkodnunk, amikor a jugoszláviai népiskolai oktatásról szólunk.

A törvény a változtatásokkal és kiegészítésekkel együtt 89 cikkből áll és hét fejezetre oszlik. Az első fejezet: a népiskolák fajairól és feladatáról; a második: a népiskolák megnyitása- és fenntartásáról; a harmadik: a tanításról; a negyedik: a tanulókról; az ötödik: a tanerőkről; a hatodik: az igazgatásról és fel-

⁴ Bácska, Bánság, Baranya.

⁶ Zbornik (népisk. törv. és rend. tára). Belgrád, 1921, I. köt.

ügyeletről; a hetedik végre: az átmeneti rendelkezésekről szól. Amint látható, a törvény felépítése logikailag, bár külön pedagógiai novumokat nem tartalmaz. Talán ezek után lefolyó években akkor cselekszünk, ha ismertetésünkben követjük 11 törvény menetét.

Az I. fejezet 1. cikke szerint a népiskolák (feladatú, „hogy a gyermekeket nemzeti szellemben neveljék és előkészítsék az állampolgári életre, különösen pedig, hogy a kulturális és a szerb írástudást a nép között terjesszék”. A célkitűzések főleg abban, hogy a nemzeti szellemű nevelést kifejezetten megköveteli. A népiskolák felosztását a 2. cikk tartalmazza, amely szerint a népiskolai oktatás kisdedóvodára, elemi iskolákra és továbbképző-, illetve ismételőiskolákra oszlik. Az alapkoncepció tehát felosztásában a magyar népiskolai törvénynek a koncepciója. Azonban a 3. cikk szerint, az elemi oktatás hat évig tart, de ebből csak négy év a kötelező, míg az V. és VI. osztály a helyi körülményekhez képest a kerületi iskolahatóság javaslata értelmében a miniszter jóváhagyása alapján csak a téli időszakra terjed, az esetben, ha legalább 25 tanuló jelentkezik azokba. Ez az intézkedés számol elsősorban Szerbia, agrár jellegével és úgy látszik, balkáni jellegével is, mert bár a 4. cikk előírja általában a kötelező iskolalátogatást, de a fokozatos iskolalátogatást, amelyet a rendelkezésre álló tanerők számától és a helyi körülményektől tesz függővé. A törvény egyébként a gyermek-iskoláztatást állampolgári jognak is deklarálja és pedig elsőbbségi jognak arra az iskolára, ahol a szülő él.

Az óvodai nevelésről a 6. cikk intézkedik és pedig akként, hogy a gyermeket a negyedik évtől a hetedik évig nevelik ott, ahol pedig nem áll fenn óvoda, ott az elemi iskola mellé *előkészítő osztályok* szervezendők. A negyedik osztály elvégzése után, ahol nincsen V. és VI. osztály, ott a tanulók, ha önként beiratkoznak és legalább 15-en vannak, *ismételőiskolába járhatnak*, amely iskolák tananyaga azután a helyi viszonyokhoz alkalmazkodik és tanításuk csak a három téli hónapra terjed (7. cikk). Az ismételőiskolák, amelyek mezőgazdasági, ipari vagy kereskedelmi irányúak, két évig tartanak és ez esetben a középfokú iskola jellegével bírnak, – s ami igen különös, a hadseregben az egyévi önkéntesi szolgálatra jogosítanak az itt elnyert vég bizonyítvány elnyerése esetén (8. a). De talán a legfontosabb és ma az *SHS. államhoz csatolt magyarság s általában a kisebbségek szempontjából a legszomorúbb kihatású a törvénynek 10. cikke, amely kimondja, hogy az elemi iskolák csak állami vagy magániskolák lehetnek*. Ennek a törvénycikknek alapján adta ki a *belgrádi közoktatásügyi miniszter 1919. 31.230. sz. rendeletét, amelynek 24. pontja kimondja kifejezetten, hogy az ú. n. „Vajdaság” területén az összes fennálló és más jellegű elemi iskolák állami elemi iskolákká válnak*. Így a délvidéki összes magyar-német-szerb-oláh felekezeti, társulati, egyesületi és községi nép-

iskolák mind állami jellegű iskolákká alakultak, tehát elvették. De ezzel szemben az idézett 10. cikknek második kikezdése előírja, hogy a született szerbeknek egyenesen kötelessége, hogy gyermekeiket vagy állami szerb tagozatú, vagy legalább is szerbnyelvű magán elemi iskolába kell járatniok. Mindenesetre a liberális tan szabadság elve alig egyeztethető össze ezzel a rendelkezéssel, hiszen a szülőnek természetes joga, hogy gyermekét olyan iskolába járassa, amilyenbe éppen jónak látja.

A törvény II. fejezete sokkal rigorózusabb, semhogy külön hangsúlyozását mellőzhetnők. A törvény u. i. *szabályszerű iskolaközségek felállítását teszi kötelezővé*. Iskolaközséget alkothat külön-külön egy-egy város, mezőváros, község, vagy több község, falu és tanya együttesen. Minden helységnek kötelessége valamely iskolaközséghez tartoznia. Ez a rigoróztatás nemzetpedagógiai szempontból nemcsak érthető, de tán a Balkánon dicséretes is. Azonban azok a kirótt kötelezettségek, amelyeket a 14. cikk pontjai az iskolaközségekre hárítanak annak ellenére,* hogy az iskoláik mégis mindenkor állami jellegűekké lesznek, igen közelről az állami omnipotencia körét jelentik. Mert már 30 tanuló esetén az iskolaközség *köteles* iskolát nyitattani és *köteles* egyben e célra telket adni, s legalább fél hektár földet kertnek, udvarnak, *köteles* megfelelő iskolaépületeket és munkatermeket építtetni s ezeket *saját költségén* tatarozni és jókarban tartani, *köteles* a tanerőknek és az iskolaszolgának előírt lakásról gondoskodni, *köteles* olyan helyeken, ahol a gyermekek a tél folyamán nem járhatnak haza a hegyvidék territoriális nehézségei miatt* a gyermekek számára külön hálótermet, ebédlőt és konyhát építeni s azokat megfelelőleg bebútorozni, *köteles* a teljes iskolai bútort beállítani, *köteles* a tanerőknek és az iskolaszolgának egész évre tüzelőanyagot biztosítani, *köteles* kiseddóvót fenntartani és támogatni minden népnevelési intézményt. Ha pedig az iskolaközség nem felelne meg fenti – a törvényben kiszabott – kötelezettségeinek, úgy az állam erre kényszeríti. De viszont, ha valamely iskolaközség szegény, az esetben a községen segíteni tartozik a járás, a kerület és végül az állam is. Az állam a fennálló kisajátítási törvénnyel teremthet elő szükséges telket az iskola számára, sőt a kerületi vagy állami közmunkaerő vagy közanyag igénybevételét is engedélyezheti az iskola felépítésénél. Ha szűkös, az TJprava Fondovánál kölcsönt is vehet fel az iskolaközség. Amint tehát látható, a törvény bőségesen osztja a kötelességeket az iskolaközség terhére, de viszont csak ilyen rigoróztatás mellett érthető az a körülmény, hogy Szerbia az utóbbi évtizedek alatt oly rohamosan haladt előre, legalább kvantitatíve a népoktatás nagyszerű munkájában.

A III. fejezet a népiskolai tanításról intézkedik. A törvény 20. cikke kilenc kötelező elemi iskolai tantárgyat ír elő és pedig: 1. vallástant, ósláv olvasással, 2. a szerb nyelvet, 3. szerb nemzeti

és egyetemes történelmet, 4. földrajzot, 5. természetrajzot kapcsolattal a mezőgazdaságtan, háztartástan és egészségtan alapelveivel, 6. számolást, 7. a rajzolás és szépirást, 8. világi és egyházi éneket és lehetőség szerint zenét és kézimunkát és ö. gyermekjátékot. A részletes tanterv és tanmenet meghatározását természetesen a törvény a miniszternek tartja fenn. Ugyancsak a miniszter hagyja jóvá a megírandó tankönyvet, továbbá a tantestület, és tanulóifjúság továbbképzésére szolgáló iskolakönyvtári könyveket, amelyeknek címeit a tanügyi hivatalos közlönyben közzéteszi. A tanítás délelőtt és délután tart, kivéve a csütörtök délutánt, amikor is általános az iskolaszünet. Az agrármunkákra való tekintettel ősszel és tavasszal 7-7 nap szünetet adhat az Iskolahatóság.

Az 1904-es népiskolai törvénynek kiegészítése, a 31.230/1919. számú rendelet értelmében, az olyan helységekből, ahol nemzeti kisebbségek élnek, *a nemzetiségek számára párhuzamos osztályok nyitnak a törvény 5. c. szellemében*, amelyeknek tanítási nyelve a kisebbségi nyelv, azzal azonban, hogy a szerb nyelv, földrajz és az SHS. történelem kötelező tárgyként szerb nyelven tanítandó.

A törvény IV. fejezete több olyan érdekességet tartalmaz, amelyek speciálisan a balkáni viszonyokkal függnek össze, illetőleg azokkal magyarázhatók. Így az elemi iskola első osztályába városokban a hetedik, falvakban a nyolcadik életévükben iratnak be a gyermekek. Fiúgyermekek, ha betöltötték a tizenegyedik, leánygyermekek a tizedik életévüket, nem vehetők fel az első osztályba. A felvétel a gyermekek kora szerint történik akként, hogy először az idősebbek irandók be, aztán lefelé a hetedik, illetve a nyolcadik életévig. Háromnapos iskolamulasztás miatt pénzbüntetéssel sújtják a szülők, vagy amennyiben szegények, elzárással, illetve *köz munkakényszerrel*. A tanulók előmeneteléről évente kétszer történik bejegyzés és pedig január hó első felében és június hó 1-29-ig. *Bizonyítványt* csak azok a tanulók kapnak, akik a hatodik osztályt is elvégezték, míg a más iskolákba átlépő tanulók számára csupán *előmeneteli igazolványt* adnak ki a tanítók. Az olyan tanulók, akik osztályismétlések miatt megöregedettek, – ha fiú a tizenötödik, ha leány a tizenegyedik éves korig – elemi iskolába tovább nem járhatnak. A magántanulók, vagy az olyan tanulók, akik idegen iskolákat végeztek, kötelesek minden iskolai év végén az állami elemi iskolákban vizsgát tenni. A magániskolák vizsgáin a tanfelügyelő, vagy egy külön miniszteri kiküldött elnököl és a magániskolák bizonyítványai csak akkor érvényesek, ha azokat a tanfelügyelő, vagy a miniszteri biztos aláírta.

A törvénynek legbővebb és egyben a legerősebben módosított fejezete a tantervről szóló V. fejezet. Ezeket a módosításokat egyrészt az új államalakulat tette szükségessé, másrészt a lezajlott hosszú háborús időszak.

A régi törvény kétféle tanítót ismer: végleges (rendes) és Ideiglenes tanítót. Rendes tanító csak az lehet, aki szerb állampolgár és elvégezte vagy a filozófiai fakultást, vagy a tanítóképzőben letette a *tanítói érettségit* és kétévi tanítás után a *gyakorlati vizsgát*. A háború miatt elmaradt véglegesítést illetően az 1919 július 23-i póttörvény ezeket a módosító rendelkezéseket tartalmazza: a gyakorlati vizsgával nem rendelkező tanítók a demobilizálástól számított két éven belül kötelesek a gyakorlati tanítói vizsgát letenni, de amennyiben öt évet tanítottak azelőtt, a periodikus fizetésemelésekre mégis igényt tarthatnak. Itt azonban meg kell említenünk, hogy ezt a gyakorlati tanítói vizsgát később elengedte a szerb kormányzat a szerb-horvát-szlovén nemzetiségű tanítóknak a csatolt területeken, de elengedte ezt a gyakorlati vizsgát az átvett kisebbségi tanítóknak is azzal, hogy szerbnyelvű különbözeti vizsgát tesznek a szerb-horvát-szlovén nemzeti történelemből, irodalomból és földrajzból. S az igazság kedvéért el kell *«helyütt ismernünk, hogy ezeken a szerbnyelvű vizsgálatokon a szerb vizsgabiztosok dicséretreméltó humanizmust tanúsítottak a régi magyar és német tanítósággal szemben, nem úgy, mint a hetyke román vizsgabiztosok Erdélyben és a Bánságban. Így is azonban nagy tanítóhiány mutatkozott országszerte. Ennek a hiánynak a pótlására még a régi törvény 30. cikke kedvezményeket biztosít, és pedig akként, hogy ideiglenes minőségben olyan személyek is alkalmazhatók tanítóknak, akik a tanítóképzőt elvégezték *tanítói érettségi nélkül*, vagy valamely teljes középiskolát, avagy a filozófiai fakultást, mint kiváló tanulók, vagy végül a felső leányiskolát jeles eredménnyel. Ezek az ideiglenes tanítók véglegesekké lehetnek, ha kétévi ideiglenes működés után a tanítói vizsgát a közoktatásügyi miniszter által előírt programra szerint leteszik.*

„Óvónő az lehet, aki legalább négy középiskolát, vagy az egész felső leányiskolát elvégezte s azután két évig készült a tanítóképző vonatkozó szakosztályán, vagy külföldi hasonló iskolában és azután letette a szakvizsgát.” (31. c.)

A rendes tanítók és tanítónők: állami tisztviselők (33. c). Az *1923-i tisztviselői pragmatika értelmében a tanítóság az egyseges állami tisztviselői státusban foglal helyet, és pedig azoknak az állami tisztviselőknek a kategóriájában, akik középiskolai érettségivel bírnak. A szolgálat ideje teljes nyugdíjjogosultsággal 32 év. A fizetésemelkedésnek periódusa a betöltött három év. Ma azonban a fizetések a különböző pótlékokon és segélyeken nyugsznak. A teljes nyugdíj arany dinárban évi 5000 dinár, a kezdőfizetés pedig 2400 dinár. A tanító csak akkor helyezhető el, ha iskolája megszűnik. De viszont várost, mezővárost csak az olyan tanítók kaphatnak, akiknek két, Belgrádot pedig olyanok, akiknek három periodikus fizetésemelésük van. A jobb helyre azoknak a*

tanítóknak van elsőbbségük, akiknek családi okokból erre szükségük van és egyébként iskolai én irodalmi munkásságukkal kitűntek.

Mint a törvénynek külön érdekessége felemlíthető, hogy az elemi iskolák tanerőit minden- a köteles iskolatanításon kívül teljesített szolgálatért, tehát az ismétlőiskolák vezetéséért, analfabéta-oktatásért, az év végén külön díjazásban részesülnek, és pedig évi 300 aranydinárig. A tanítók a gyermekeket köteleinek a tnniploinba vezetni és att velük énekelni, kötelesek továbbá a taittótanács működésében résztvenni, a tanítói esküt pedig az Iskolaszék jelenlétében a helyi lelkész, miséjén letenni. A tanerők minősítését a tanfelügyelő végzi. A minősítés nyílt s ellene az elégedetlen tanítónak felebbezési joga van a miniszterhez. A büntetéseket hat fokozatban állapítja meg a törvény, amelyek lényegében megegyeznek a mi népiskolai törvényünk büntetéseinek fokozataival, különös csak a 49. cikknek harmadik fokozata, miely szerint a tanerő „három naptól három hónapig terjedő fizetési vonással sújtható; 15 napi fizetéslevonással a tanfelügyelő, azontúl a miniszter büntet”.

A törvénynek VI. fejezete a népnevelés szervezeti intézkedéseit tartalmazza. Az 54. cikk szerint a miniszter a népnevelés ügyét az alábbi iskolai hatóságok által gyakorolja: 1. a helyi iskolaszék; 2. a kerületi iskolaszék,⁸ 3. az elemi iskola igazgatója; 4. a tanítók helyi tanácsa; 5. a tanítók kerületi tanácsa; 6. a tanfelügyelő; 7. az elemi oktatás miniszteri referense; 8. a tanfelügyelői tanács és 9. a legfőbb közoktatásügyi tanács által.

A helyi iskolaközségi iskolaszék elnöke a politikai község bírāja, illetve polgármestere, az iskolaszék többi tagjait a politikai község választja, mint iskolaközség – két évre. A helyi iskolaszék működése az iskola körül csak dologi, magát a pedagógiát nem érinti. Az iskolaszék ügyvezetője egyébként az iskola igazgatója.

De teljesen elütő a mi iskolaigazgatásunktól az úgynevezett *kerületi iskolaszékek szervezete*, amelyhez valaha hasonlított a mi megszűnt vármegyei iskolai bizottságunk. A kerületi iskolaszékek tagjai: 1. a kerületi zsupán; 2. a kerületi tanfelügyelő; 3. a megyei székhely tanítóképzőjének vagy középiskolájának igazgatója; 4. a kerületi esperes; 5. a kerületi orvos; 6. a kerületi mérnök; 7. a kerület székhelyén működő elemi iskola igazgatója és végül a járásoknak az iskolajárási gyűlések által három évre megválasztott egy-egy delegáltja. Hatásköre a kerületi iskolaszéknek is csupán dologi természetű és a helyi iskolaszékek ily irányú felügyelete. Ám a mai kiforratlan és befejezetlen délszláv iskolai körülmények között a kerületi iskolaszéknek a működése eddig csak fiktív jelleggel bír, mert ma még minden iskolahatalom a miniszter, illetve a tanfelügyelő kezében összpontosul. De kieme-

⁶ A kerület a mi vármegyénknak felel meg.

lendő a törvénynek az a két intézkedése, amely az ú. n. *helyi és kerületi tanítói tanácsokról rendelkezik*. Ezeknek a tanácsoknak működési köréhez tartozik a voltaképeni népnevelés, a pedagógia, ámde a tanítóknak a pedagógiai haladást és fejlesztést érdeklő javaslattételein kívül a tanítóság jogvédelmét is szolgálják, tehát a mi „tantestületi” fogalmunknál határozottabb jogi formával dicsekedhetnek. Mindezeknél a tanácsoknál sokkal fontosabb azonban és a pedagógia intenzitása szempontjából sokkal praktikusabb jelentőségű a *járási, illetve városi iskolafelügyelők* (nadzornik) intézménye, amelyet legújabban rendelettel állítottak fel. E szerint a rendelet szerint minden járásnak és nagyobb városnak megvan a maga külön-külön iskolafelügyelője, aki a kerületi tanfelügyelő hatásköre alá tartozik, de ugyanazokat a felügyeleti jogokat gyakorolja a saját járásában fennálló összes nyilvános és magán-népiskolák felett, amelyeket a kerületi tanfelügyelő az egész kerület népi szak- és népoktatása tekintetében kifejt. Pedagógiai szempontból tehát az iskolafelügyelő képviseli az elsőfokú pedagógiai iskolahatóságot. Ez az intézkedés kétségkívül előnyös nemcsak a tanítás intenzív felügyelete szempontjából általában, de különösen a nemzeti tanítás felügyelete szempontjából is. *Az a körülmény, hogy ez az új intézmény főleg a csatolt területek nemzetiségi iskoláiban fejt ki buzgó működést, s hogy annak élén elsősorban szerbiai szerb tanítók állanak, eléggé igazolja, hogy a létesítését is elsősorban a nacionális, vagy nacionalista szerb pedagógiának az érdeke diktálta.*

A tanfelügyelőnek hatásköre azonos a mi tanfelügyelőinknek hatáskörével, csupán *meg* kell említenünk a 76. cikknek azt a rendelkezését, amely *külön tanfelügyelői tanácsot állít fel*. Ennek a tanfelügyelői tanácsnak állandó és kötelező a jellege és mindenkor elnöke az elemi oktatás miniszteri referense, tagjai pedig az ország összes tanfelügyelői. (76. c.) Feladata a tanfelügyelői tanácsnak nemcsak az ország elemi oktatása felett felügyelni s erről a felügyeletről a szokásos jelentéseket megtenni, de főleg kötelessége a nép- és nemzeti nevelés egységessége felett örködni s ebben a tekintetben a miniszter elé javaslatokat felterjeszteni.

A törvény VII. fejezete végül átmeneti intézkedéseket tartalmaz, és pedig elsősorban azokat, amelyek *megszüntetik a régi polgári iskolák önállóságát, középiskolai különállását, s azokat az elemi iskolák közé sorozza a polgári iskolai tanerőkkel egyetemben*.

Ez íme az a törvény, amelyen ma az SHS állam népoktatása nyugszik.⁷ Részletes bírálatába, tehát a modern pedagógiai követelmények és haladás szempontjából most nem bocsátkozhatunk - bármilyen kecsesítő is volna a feladat -, még a nemzetközi kisebbségi, illetve védelmi szerződés szempontjából sem. Mindkét szempont külön tanulmányt igényelne. Mégis ismételtelen meg-

⁷ Szerbiában, Macedóniában, Montenegróban, az elcsatolt Délmagyarországon.

említjük, hogy a jelen bővített és rendeleti úton a csatolt területekre is⁸ kiterjesztett délszláv népiskolai törvény felekezeti és községi, iskolákat egyáltalán nem ifimor, holott az SHS állam által is ratifikált kisebbségi szerződés a kisebbségeknek és felekezeteknek ezt a jogát kifejezetten biztosítja. Hogy a kisebbségek számára ú. n. párhuzamos kisebbségi osztályokat állít fel a törvény kiegészítése, ez csak megkövüléne a különben nemzetközileg is garantált kisebbségi autonóm iskolák fenntartási jogának. A szerb nacionalista népnevelés mindenestre nuiroyoi jól tudja, hogy éppen nacionalista szempontból mit jelent a felekezeti iskolák elismert autonómiája, hiszen a régi délmagyarországi autonóm szerb felekezeti iskolák erre eléggé kioktatták. Természetes tehát, hogy ezek ellen a nem szerb felekezeti iskolák ellen Belgrád a régi szerbiai törvénnyel védekezett, amelynek valaha Szerbiában, ahol a pravoszlávizmus egyet jelentett a szerb állami által intendált szerbizmussal, jelentősége nem volt, de annál többet jelentett volna ma, mert védőbástyává avatta volna a nem szerb felekezeti iskolákat a kisebbségek nemzeti haladása, vagy csak akár fennmaradása szempontjából is. A párhuzamos állami jellegű elemi kisebbségi iskolák pedig minden vonatkozásukban erősebben állami felügyelet alatt tarthatók, mint az esetleges autonóm felekezeti iskolák.

Ha ezután leközöljük a jugoszláv közoktatásügyi miniszternek legújabban kiadott órabeosztási táblázatát, úgy véljük, hogy ezzel a legszemléltetőbb módon illusztráljuk azokat a kereteket, amelyek között az ismertetett törvény elvei a pedagógiai praktika terén mozognak.

Órabeosztás.⁹

Sor- szám	T á r g y	O s z t á l y					
		I.	II.	III.	IV.	V.	VI.
1.	Vallástan	2	2	2	2	2	2
2.	Szerb nyelv	—	—	4	4	4	4
3.	Anyanyelv	8	8	4	4	4	4
4.	Földrajz, szerb tört.	—	—	3	4	2+2	2+3
5.	Számolás, geometria	4	4	4	4	4	3
6.	Természetrajz,mezőgazd., háztart., ism.	—	—	3	3	3	3
7.	Rajz, szépírás	2	2	2	2	2	2
8.	Kézimunka	2	2	2	2	2	2
9.	Ének	2	2	2	2	2	2
10.	Testgyakorlás, játék ..	2	2	2	2	2	2
	Összesen :	22	22	28	29	29	29

⁸ Kivéve a délszláv törzsek által lakott provinciákat.

⁹ 1920. XI/11. 41.116. sz. rend.

Ez az órabeosztás azonban, – hogy a ma divatos frazeológiával éljünk – nem „konszolidált” bizonyossággal változatlan. Stabilitása a váltakozó kultuszminiszterek politikájának volt és van alávetve. Így Pribicsevics Szvetozár a szerb nyelv tanítását már az első osztálytól fogva megkövetelte s az anyanyelvet csupán kiegészítő nyelvként engedélyezte, a IV. osztálytól kezdve pedig az összes tárgyak tanítása szerb-horvát nyelven folyt, az anyanyelv ellenben csak külön tárgyként taníttatott. Davidovics érája alatt a fenti táblázat volt az irányadó, míg azután egyetlen tollvonással újra a hatalomra került Pribicsevics rendelkezése lépett érvénybe. Ma viszont a horvát-szerb koalíció idején tetemes kisebbségi könynyítéseket ígérgetnek, főleg Rádicsék. Általában megállapíthatjuk azonban, hogy a komoly pedagógiai gyakorlati stabilitástól nagyon messze áll a délszláv népoktatásügy ma még s úgy látjuk, hogy mindaddig, amíg meg nem születik az új és az egész országra kiterjedő egységes népiskolai törvény s amíg az SHS.-államban a politikum meg nem állapodik, vagy a jugoszláv vagy a nagyszerb irányzatban, a népoktatásügy továbbra is ki lesz szolgáltatva, főleg a kisebbségi oktatás tekintetében, a folytonos hullámzásoknak. Épp ezért ma abszolút értékű és érvényű helyzetképet a délszláv elemi iskoláztatást illetően megrajzolni a komoly pedagógia előtt illuzórius, vagy talán lehetetlen vállalkozás.

B) Az új egységes népiskolai törvényjavaslat.

Az új törvényjavaslat újítása a nyolc évre terjedő elemi oktatás. – Az elemi oktatás célja: a nemzeti, az állami egység propagálása, a felekezeti türelmesség és a praktikus életre való nevelés. – A javaslat 1. antidemokratikus, 2. intekoffeszionális és 3. pánszerb irányzatú. – Elismeri a kisebbségi nyelvű oktatást a nemzeti tárgykörön kívüli.

Ámde, hogy mégis jelezzük a délszláv állam népoktatásának várható jövőjét is, főbb vonásaiban ismertetjük az új népiskolai törvényjavaslatot is, amely állítólag a mai szerb-horvát kiegyezéssel kormányzottól várja kodifikálását. Itt is azonban figyelmeztetnünk kell arra, hogy horvát részről máris olyan kívánságok merültek föl, amelyek ennek a javaslatnak különösen a kisebbségi népoktatásra vonatkozó paragrafusait enyhíteni akarják. Azért a jelen javaslat alapelveit mégis olyanoknak vehetjük, mint amelyeken az új népiskolai törvény általában és alapvető vonásaiban fel fog épülni.

Az új törvényjavaslat legnagyobb és legmodernebb újítása az, hogy az elemi oktatást nyolc évre tervezi. Az első négy osztály adja az általános népműveltséget, a felső négy osztály pedig a népies szakismereteket. A négy felső osztály a helyi viszonyokhoz idomul, tehát a falvakban mezőgazdasági, a városokban pedig ipari vagy kereskedelmi irányú lesz. Ezzel a törvényjavaslattal a pol-

gári iskolák a népiskolák felső tagozataivá válunk és az általános polgári nevelést szolgálják.

A törvényjavaslatot a tanítói egyesületek és tanítói tanácsok javaslatai alapján a Legfőbb Közoktatásügyi Tanács kénszítette el. Terjedelmét tekintve a javaslat hatalmas mű, mely 194 cikkből áll. Az egész népoktatást, a tanerők kinevezését, a tankönyveket, az adminisztrációt kizárólag a miniszter kezébe teszi le. Nemcsak a legfőbb szellemi felügyeletet veszi kezébe a centrálIH közoktatásügyi miniszter, de minden iskolai dologi jogot is összpontosítja a saját kezében. A népoktatás autonóm jogú berendezését az új javaslat nem ismeri, sem a felekezeti, sem a kisebbségi, sem a közösségi iskoláztatás formájában. Csupán a magániskolák alakjáról tud, de ezeket is oly súlyos és teljesíthetetlen föltételekhez köti, hogy ilyen autonóm keretű iskolákat felállítani csaknem teljes erkölcsi és fizikai lehetetlenség. Mert, hogy egyebet ne említsünk, a miniszternek jogában állna a magániskolák költségvetésébe tételenként beleszólni. Ez a szellem, amely az állami omnipotencia hatalmát sugározza s amely a XIX. század kulturális mindenhatóságának is a maradványa, a mának demokratikusabb és éppen ezért autonómikusabb hajlandóságú iskolarendszerével szemben az elmúlt század maradi felfogását jelenti, tehát ezért éppen nem ékesíthető fel a modernség építetonyjával. Az állami „scholaris omnipotencia” a javaslatból különösen ott domborodik ki a legrigorózusabb formájában, ahol a népre hárít át csaknem minden dologi iskolaterhet – akár a régi 1904-es törvény, – de ezzel szemben úgyszólván semmiféle jogot nem biztosít az ügynevezett iskolaközségnek, fenntart azonban minden diszpozicionális jogkört az államhatalmat képviselő kultuskormányzatnak. Amilyen modern tehát ez a javaslat a nyolcosztályú elemi oktatás tervezetével, épp annyira stagnáló, vagy retrográd az egyetemesebb tanszabadság jogát illetőleg. Hogy ez a javaslat ezzel a szellemmel igazolható a Balkán kultúrájára való tekintettel, az kétségtelen a Balkánra nézve, de határozottan visszafejlődést jelent a csatolt területek európai iskolarendszerét és magasabb kultúráját tartva szem előtt.

Az új törvényjavaslatnak 1. cikke az iskolák céljául négy-szeres feladatot tűz ki: *a)* a nemzeti szellem egységét, *b)* az állami egység gondolatának fejlesztését, *c)* a felekezeti türelmesség ápolását és *d)* az erkölcsi alapon fölépített praktikus életre való nevelést. Első pillanatra úgy látszik, mintha ez a célkitűzés valóban ideálisnak volna mondható. De ha közelebről átgondoljuk, megértjük, hogy miért aggódik e célkitűzés miatt a horvátság éppen úgy, mint a szlovénség is. A horvátok és szlovének ugyanis attól tartanak, hogy „az egységes nemzeti szellem”, amelyet a törvényjavaslat pretendál, a nagyszerb nemzeti szellemet fogja a valóságban jelenteni a horvát és szlovén nemzeti érzés mesterséges elfojtása árán. Az „államegység” tekintetében pedig a kultúrában

is autonomisztisztikus horvát-szlovén törekvéseket is fenyegeti a végleges pedagógiai kiirtás. Különben a horvát és szlovén nacionalizmus ezt a célkitűzést úgy tekinti, mint a szerbek politikai centralizmusának diadalmas bevonulását a népoktatás terére is. A horvát és szlovén katolikusok, akik tudvalevőleg igen öntudatos katolikusok, nagyon félnék a javaslatnak 36., 38. és 39. cikkeitől is, még pedig kettős okból. A 36. cikk ugyanis a hitoktatást nem írja elő kötelezőleg, hanem a vidovdáni akotmány szellemében a szülők kívánságára bízza s a hitoktató lehet vagy lelkész, avagy más alkalmas tanerő is, de mindkét esetben nem az egyház nevezi ki, bízza meg a hitoktatót a vallástanítással, hanem a miniszter. S mert éppen a szerb tanítóság hivatalos egyesületei, az „Ucsitelj” című folyóiratukban, állandóan a laikus morál tanítása mellett foglalnak állást, érthető a délszláv katolikusság aggodalma e körül a cikk körül, amely lényegében tényleg a fakultatív hitoktatást jelenti. De a katolikus egyház egyenes sérelmének tekinti ezt a cikket abban a tekintetben is, hogy az állam rendelkezik a hitoktatók személyével, holott a jus és officium praedicandi katolikus felfogás szerint, az egyháznak jus divinumja. Ugyanezért sérelmezik a 28. cikket is, mert ez viszont csak azokat a hittankönyveket engedélyezi, amelyeket a miniszter jóváhagyott, tehát ebben is az egyház isteni jogának megsértését látja. De aggódnak a javaslat 39. cikke tekintetében is, – és pedig azért, mert a miniszter határozza meg azokat az egyházi ünnepeket is, amelyekben az oktatás szünetel. Ez pedig a valóságban annyit jelent, hogy a katolikusok a pravoszláv ünnepeket is kénytelenek megülni, de viszont az ő ünnepeik nem mindenkor iskolai szünetek. Különösnek tartják azt is, hogy Isten nevét a javaslat csak egyetlen egyszer említi a 64. cikkben s akkor is csak abban az esküformában, amelyben a hivatalbalépő tanító megesküszik, hogy a királyhoz és az alkotmányhoz hű lesz. Általában hármassal elvi vád illeti az új javaslatot, 1. hogy antidemokratikus akkor, amikor a népre hárít minden dologi iskolaterhet, de ezzel szemben a népet semmiféle az iskolát illető erkölcsi jogban nem részesíti, mert mindenütt és mindenben csak a miniszter rendelkezik, 2. interkonfesszionalizmust hirdet s még a keresztény kultúrára s annak határozott világnézetére sincs semmi tekintettel, 3. a nemzeti és állami egység jegyében a pánszerbizmust szolgálja.

Ámde ami reánk nézve különös fontossággal bír, az az, hogy miként óhajtja a javaslat megoldani a kisebbségek iskolaügyét. Erre vonatkozólag a javaslat 19. és 35. cikkei intézkednek. A 19. cikk azt mondja, hogy azokban a községekben, ahol nagyobb számú nemzeti kisebbségek élnek, a szülők kívánságára előkészítő osztályok szervezhetők, míg a 35. cikk szószerint így hangzik: „Az oktatás minden népiskolában az állam nyelvén történik, de azokon a területeken, ahol a lakosok a mi állampolgáraink, s más fajhoz és nyelvhez tartoznak, és ahol említésre méltó számban élnek,

ugyanazokban az állami iskolákban a népoktatás a hivatalos nyelv mellett a közoktatásügyi miniszter engedélyért kérelem folytán az alsó néposztályokban anyanyelven is történhetik, tekintet nélkül azonban a tárgyaknak arra a nacionális csoportjára (államnyelv, földrajz és történelem), amelyeket mindenkor az állam nyelvén kell tanítani”

Azokból, amiket eddig a délszláv elemi oktatásról elmondottunk, megállapíthatjuk tehát, hogy az SHS.-államban a népoktatás végleges pozitív törvénye, amely az egész ország iskolaügyét átfogná, hét év után, ma sincs még meg, de viszont az a pozitív törekvés domborul ki az eddigi rendelkezésekből, hogy a bolgrádi kormányzat a népoktatásügyben is ugyanazt az uniformizált, szerb centralizmust kívánja megvalósítani a népoktatás terén is, amelyet állampolitikájában is eddig több-kevesebb sikerrel már megvalósított. Hogy ebben a törekvésében a kultúra szempontjából alapvető tévedést követ el, az kétségtelen, mert azokat a fennálló és egymástól eléggé különböző kultúrákat, amelyeket a Hszorbiához csatolt európai kultúrnívójú területek képviselnek vallási, nemzeti-ségi és egyéb vonatkozásokban is, – a még kiforratlan szerbizmus balkáni egyenruhájába akarja belekényszeríteni, s nem hihető, hogy ez az iskolai szerb uniformizmus, amely jó lehet a homogén balkáni Szerbiának, jó lesz-e egyúttal az annyira heterogén SHS.-államnak is. Az egyetlen megoldás csak az lehetett volna: a közös új haza területén összefogni, fejleszteni a már kibontakozott eddigi iskolarendszereket. Ehhez azonban kevesebb politikumra és több kultúrára lett volna szükség.

C) A középiskolai oktatásügy.¹⁰

Ma az 1912. július 4-i szerbiai középiskolai törvény van érvényben minisztertanácsi kiterjesztéssel. – A középiskola három típusú: gimnázium, reál-gimnázium és reál. – Minden iskolának megvan a területiális joga. – Magán középiskola a négy alsósokban engedélyezhető. – A tandíj a szülők egyéne állami adójával áll arányban. – Igazgató nem teljes középiskolában csak az a tamár lehet, aki 8 évig tanárkodott, teljes középiskolai igazgató pedig, aki öt évig volt igazgató a nem teljes iskolánál, vagy 15 évig tanárkodott. – A tanárok állami tisztviselők az I. kategóriában. – A tanárok fizetése az 1923 július 24-i tisztviselői pragmatikán alapszik. – Tanári vizsgák, tárgybelsővizsgák a különböző típusú középiskolákban. – A nemzeti hovatartozandóságot a hatóság dönti el. – A magyar gimnáziumok csökkentése. – A nem államnyelvű tanulók érettségije.*

De térjünk át az elemi oktatásról a középiskolák helyzetének ismertetésére. Itt is a fennálló és kiterjesztett törvényekre óhajtunk támaszkodni.

Ma az 1920. július 13. 10.030. sz. minisztertanácsi határozat értelmében az új. n. Vajdaságra és Montenegróra az 1912. július 14. szerbiai középiskolai kiterjesztett törvény bír érvénnyel. Épp azért ez a

¹⁰Zbornik (középsz. és rend. tára). Belgrád, 1923, III. köt.

törvény illusztrálja az SHS.-állam középiskoláinak helyzetét, legalább 11 nevezett területen. Bár eddig a többi csatolt szláv területekre ez a törvény *expressis verbis* ki nem terjesztett, azért a valóságban a későbbi rendeletek ezeknek a területeknek a középfokú iskoláit is odavonták ennek a szerbiai törvénynek a szeleme alá.

Az idézett törvény öt fejezetből és 141 cikkből áll. Az I. fejezet elvi rendelkezéseket tartalmaz, a II. a tanításról, a III. a tanulókról, a IV. a tanárokról, az V. végül a tanári vizsgákról szól.

A középiskolák feladata és célja az I. fejezet 1. cikke szerint a „tanulóknak általános és magasabb műveltséget adni és egyben előképzettséget az egyetem és főiskolák hallgatására.” Tehát *nil novi!* De lényeges és modern nívója a törvénynek az, *hogy már 1912-ben háromféle középiskolát ismert: 1. gimnáziumot, 2. reálgimnáziumot és 3. reáliskolát.* A középiskola nyolc évig tart és vagy teljes, vagy nem teljes. A teljes nyolc évre, a nem teljes hat évre, vagy négy évre terjed. A négy alsó osztály alkot egy kerek egészet s hasonlóképpen a négy felső osztály is. (3. c.) Az összes állami középiskolákban a VI. osztályig bezárólag, a fiú- és leánytanulók közös iskoláztatásban részesülhetnek, de a VII. osztálytól csak a fiúk. A leánytanulók számára Belgrádban, Nisben és Kragujevácban külön leányközépiskolák állanak fenn. Középiskolát csak királyi ukázzal lehet megnyitni s a középiskolák költségvetése külön-külön az állami költségvetés tétele. (4. c.) Középiskola csak akkor nyitható meg, ha megvan e célra a szükséges épülete. Egy-egy osztály csak akkor állítható be, ha az I. és II. osztályban legalább 30-30, a III. és IV. osztályban legalább 20-20 tanuló jelentkezik. Az 5. c. igen érdekes, mert arról rendelkezik, hogy minden középiskolának megvan *a maga külön kerülete, territórium, amelyet a miniszter határoz meg.* Telket az a község köteles adni, amely a középiskolát megkapta, de viszont az épület és ennek fenntartási költségeit az iskolakerület fedezi. (6. c.) *Nem teljes középiskolát ukáz alapján fenntarthat valamely község, járás, kerület, vagy magánszemély is a törvény szellemében,* de ezek tanerőit a miniszter erősíti meg. A magán középfokú iskolák tanárai bármikor átléphetnek állami iskolákba teljes szolgálati idejük betudásával. A magánközépiskolák legfőbb felügyelete a miniszter jogköréhez tartozik.

A középiskolákról szóló törvény II. fejezete a középfokú tanításról intézkedik. A kötelező és nem kötelező tantárgyakról miniszteri rendelet intézkedik, de viszont az igazgatóság jogköréhez tartozik, hogy azokat a növendékeket, akik gyenge eredményt tanúsítanak a következő tantárgyakban, a nem kötelező tárgyak hallgatásától eltiltsa. (11. c.) Vallásoktatásra a nem szerb tanulók a szülők kívánságára az iskolán kívül járhatnak s az ott tanúsított előmenetelről háromhavonta bizonylatot hoznak, amelynek érdemjegye az iskolai naplókönyvekbe és a bizonyítványba bevezetetik.

(12. c.) De különös érdekességre tarthat számot a törvény 13. cikke, amely a bifurkációról szól. A helyi köpüliüenyekhez képest a Legfőbb Közoktatási Tanács meghallgatása után a miniszter az egyes középiskolák felsőbb tagozatában engedélye/it bifurkáclót, valamint az általános tantervből az egyes tantárgyak fakultatív megválasztását. Az egyszer megválasztott tanterven változtatni azonban nem szabad.

A tantárgyak elhelyezését a 14. cikk szabályozza és pedig akként, hogy a matematika és a nyelvek a délelött olhő órait foglalják le, a vallástan, ha lehetséges, az első órát, vagy az utolsót. Valamely tárgy naponta csak egyszer kerülhet az órarendbe és írásbeli dolgozatot is naponta csak egyszer lehet kitűzni. Az Iskolai év az ónaptár szerint augusztus 20-tól augusztus 20-ig tart A VJJI. osztály előadása május 15-én, a IV. osztályé pedig május 25-én fejeződik be. (16. c.) Az évi előadások befejezése után az ú. n. tanulmányvizsgálatok (a IV. és VIII.) tartatnak.

A törvény III. fejezete a tanulókról szól. Az I. osztályba azok a gyermekek irathatók be, akik betöltötték 10. életévüket, de a betöltött 13. évnél nem idősebbek. (21. c.) Az V. osztályba való beiratásnál a tanuló 17 évnél, a VII-be pedig 19 évnél idősebb nem lehet. (22. c.) *A tandíj fizetése*, – ami igen érdekes – *a szülők egyenes állami adójától van függővé téve*. Ha a szülő 100 dináron felül fizet egyenes állami adót, akkor az alsó osztályokra 20, a felső osztályokra pedig 40 dinár tandíj fizetendő (természetesen aranyban), 30-100 dinárig fizetett adó után a tandíj a fenti összegnek fele, 30 dinárnyi állami adón alul a szülő szegénynek tekintendő s ez esetben kitűnő osztályzat mellett a tanuló tandíjmentes. (25., 26., 27. c.) Alsó osztályokban 50, az V. osztályban 40, a VII. és VIII. osztályban 30 tanuló járhat. Ha ennél a számnál több tanuló iratkozott be, akkor az osztályok ideiglenesen ketté osztandók. *Minden középiskola a maga területéről jelentkező összes tanulókat köteles fölvenni, más területekről csak akkor, ha a létszám megengedi*. (28. c.) A tanulók büntetése is többé-kevésbé territorialis jellegű. Így a direktori consilium abeundi a tanulót egy évre kitilthatja az iskolából. Az összes iskolákból való kitiltást csak a tanári tanács mondhatja ki és a miniszternek csak az ilyen irányú határozatot áll jogában megváltoztatni. (31. c.) A tanulók elméleti előmenetelének osztályozása: kitűnő (5), jeles, nagyon jó (4), jó (3), gyenge (2), elégtelen, rossz (1), a magaviseletben: példás (5), nagyon jó (4), jó (3), rossz (2), a szorgalom tekintetében végül: dicséretes (5), szorgos (3), hanyag (2). A magaviselet és szorgalom osztályozását az osztálytanács eszközli. Az a tanuló, aki két éven át a magaviseletből vagy a szorgalomból a leggyengébb osztályzatot kapja, egy évre a terület iskolájából kizáratik. (37. c.) Arról, hogy a tanuló felsőbb osztályba felléphet-e, vagy ismétel-e, az osztálytanács dönt. A különvizsgát ugyancsak az osztály tanács értékeli. Vizsgálat nélkül az a tanuló lép felsőbb osztályba, akinek általá-

nos osztályzata jó, a többinek javító stb. vizsgálata felől az osztálytanács határoz. Javítóvizsgára csak egy, vagy két tárgyból bocsátható a tanuló. A melléktárgyakból bukott tanuló az esetben nem tesz javítóvizsgát, ha a kötelező tárgyakból egy, vagy két jeles, vagy kitűnő osztályzatot kapott. (41. c.) A tanári tanács az osztálytanács javaslata alapján a hanyag, a rosszviselőtű és gyenge tanulókat a második évfolyam után kizárhatja azzal, hogy az év végén külön vizsgát tesznek az összes tárgyakból. (42. c.) A vizsgálatok kétfélék: osztály vizsgálatok és tanfolyamvizsgálatok. A vizsga írásbeli és szóbeli. Az osztályvizsgálat elnöke az osztályfőnök, tagjai a tárgy tanárai és az osztály egy másik tanára. Az osztályvizsgálatot nem lehet megismételni. (46. c.) Azok a tanulók, akik befejezték az első tanfolyamot, tehát a négy alsó osztályt, június 15-ig vizsgát tesznek és csak ennek sikeres letétele után léphetnek a felsőbb osztályokba. A felsőbb osztályok végeztével érettségi tehető. *Amint tehát látjuk, kétféle érettségi van. A kis és a nagy érettségi.*¹¹ (47. c.) A magániskolák tanulóinak az állami iskolákban kell kis érettségit tenniük, ha a felsőbb osztályokba akarnak lépni. (50. c.) Szerb állampolgárok gyermekei nem tanulhatnak külföldi középiskolában a miniszter külön engedélye nélkül, s ha ezt mégis megteszik, bizonyítványuk érvénytelen s azonkívül a szülők megbüntettetnek. (54. c.) Bizonyítványt a tanuló csak a két érettségi vizsgálatról kap, különben csak igazolványt, ha más iskolába kíván átlépni. (55. c.)

A törvény IV. fejezete középiskolák tanító-előadó testületéről szól. A középiskolák tanítótestülete ez: az igazgató, a tanárok, a rendes előadónők, a szuplensek, kisegítőerők, az egyes tárgyak külön előadói és előadónői, a kézügyességek tanítói és tanítónői, s végül az ideiglenes tanítók és tanítónők.

Szuplensek csak fiú-, előadónők csak lány- és vegyes iskolákban alkalmazhatók. Az igazgatókat, professzorokat, szuplenseket, egyes tárgyak előadóit és a kézügyességek tanítóit királyi ukáz nevezi ki. Szükség szerint egyes szakemberek is alkalmazhatók tiszteletdíj fejében előadóknak (56. c.).

Teljes középiskolában a direktoron kívül legfeljebb 12 tanár lehet, a hatosztályú nem teljes középiskolában legfeljebb 8, a nem teljes négyosztályú középiskolában legfeljebb 6 tanár. Minden állandó párhuzamos osztály után még egy-egy tanár alkalmazható. A tanárokon kívül szükség szerint alkalmazhatók a szuplensek és tanítók (57. c.). A nem teljes középiskola igazgatójává csak az a tanár nevezhető ki, aki mint tanár legalább nyolc éven át működött, a teljes középiskolának igazgatójává viszont csak az nevezhető ki, aki mint tanár legalább nyolc éven át működött, a teljes középiskolának igazgatójává viszont csak az nevezhető ki, aki legalább öt évig volt valamely nem teljes középiskolának

¹¹ Radics v. kultuszminiszter a kis érettségit azóta módosította.

igazgatója, vagy pedig 15 évig tanárkodott a kiváló működésével kitünt (58. a). Tanárrá (renden előadónóvé) csak az a szuplens (kiszegítő) lehet, aki a letett tanári vizsga után mint előadó három évig tanított valamely középiskolában. Középiskolák vallás-tanára csak az a pap lehet, akinek thoológlul tanári képesítése van (61. c.). Szuplenssé az lehet, akinek érettségije vagy abszoltóriuma van a filozófiai fakultásról, technikáról, vagy politechnikáról. Az a szuplens, aki öt év alatt nem teszi le a tanári vizsgát, elbocsáttatik. Ha nincs elegendő tanár, szupleim, akkor a miniszter egyes tárgyak ideiglenes előadóiul kinevez olyanokat In, akik nyolc féléven át hallgatói voltak az egyetemnek, vagy a magasabb pedagógiai iskolának”. A közügyesség tanításához, elegendő négy középiskola és az a szakiskola, amelyet végeztek (művészeti akadémia, iparművészeti iskola, konzervatórium stb.) (64. e.). Az igazgatónak jogában áll 15 napi fizetési levonással megbüntetni a tanárt.

Ami a tanárok óraszámát illeti, a törvény 69. cikke ezeket rendeli:

1. A teljes középiskolák igazgatói öt óráig kötelesek órát vállalni, a nem teljes középiskolák igazgatói 5-8 óráig. 2. A í-endes tanárok azokban a középiskolákban, ahol az osztályok száma kevesebb 700-nál: 16-20 óráig, azokban pedig, ahol 200-nál nagyobb a tanulók száma: 16-18 óráig. 3. A szuplensek szolgálatuk első két évében legfeljebb 10 órát. 4. A tanítók 16-20 óráig.

A maximális óraszámot túl a tanár hat órát vállalhat honorárium ellenében, a közügyességek tanítói pedig nyolc órát ugyancsak honorárium ellenében. Egy hónapig kötelező a helyettesítés honorárium nélkül (69. c).

Az SHS. állam területén az összes állami tisztviselők és altisztek egységes fizetési törvény alatt állanak. *A tisztviselői törvényt 1923 július 24-én hirdették ki* s ezáltal érvénytelenítették az az előtti összes fizetési rendelkezéseket. A státuszrendezésnek a fizetésekre vonatkozó része ezeket a főbb elveket tartalmazza: az állami tisztviselőknek háromféle kategóriáját állapítja meg a vonatkozó törvény és pedig: I. kategória alá tartoznak mindazok az állami tisztviselők, akiknek egyetemi végzettségük van, tehát ide tartoznak a tanárok is. A II. kategóriába tartoznak a középiskolai érettségivel és a tanítói vizsgával bíró tisztviselők s a III. kategóriába végül a négy középiskolával (kis érettségivel) és a szakiskolai végzettséggel bíró tisztviselők és altisztek. Az első kategóriának tíz fizetési fokozata van. A fizetés 3600 dinárnál kezdődik és 14.000 dinárig emelkedik. Ez a törzsfizetés. A törzsfizetésen kívül ma részesülnek a tisztviselők az ún. rangfizetésben (polozsajna plata), amely a fizetési (fokozatok fordított sorrendjében 4800 dinártól 300 dinárig esnek. A II. kategória kezdő fizetése 3000 dinár és végső 10.000 dinár. A rangfizetés annak az osztálynak ugyancsak fordított sorrendben 6600 dinár-

lói 1920 dinárig esik. A családi pótlék is egységes: minden gyermek után a 6 éves korig évi 360 dinár, 12 évig évi 600 dinár s azontúl az önálló keresetig 960 dinár. A lakbér évi 3600 dinár s a nagyobb városokban némi kiegészítés. Ma a drágaság emelkedésével 1924-ben törvényhozásilag megállapítottak külön drágasági pótlékot, amely személyileg 1200 dinárt tesz ki.

Nem ismertethetjük e helyütt az új tisztviselői törvénynek egyéb rendelkezéseit is, csak hangsúlyozni kívánjuk, hogy az egységes tisztviselői státus modern és méltányos alapokon nyugszik. A családi pótléknak a gyermekek korával való emelkedése szintén modern és indokolt intézkedés, hiszen a gyermek nevelési költsége a gyermekkor növekedésével egyenes arányban nő. (Lásd: Tisztviselői törvény, 1923 július 24. cikkeit.)

A tanári tanács az iskolai év kezdetén jegyzőt választ a maga köréből, aki a tandíjból befolyt összegből évente 480 dinár tiszteletdíjban részesül a teljes középiskolánál, 240 dinárt kap a nem teljes középiskolánál (79. c). Ez az intézkedés azonban 1922/1401. sz. a. utasítás következtében olyirányú módosítást szenvedett, hogy a tanári tanács jegyzője ugyanabban a külön tiszteletdíjban részesül, mint az osztályfőnökök, vagyis óránként 20 dinár honoráriumban. Osztályfőnököt a direktor nevez meg a rendes tanárok köréből s lehetőleg azt, akinek egy-egy osztályban legnagyobb az óraszám. Az osztályfőnök felügyel a tanulók pedagógiai, etikai és fizikai neveltetése felett (81-82. c).

Az osztályfőnök elnöke az osztálytanácsnak, amely rendes és rendkívüli üléseket tart. A rendes ülések havonta egyszer, a rendkívüli ülések pedig a mutatkozó szükség szerint tartatnak kötelezőleg. Az osztálytanács tagjai az osztály összes előadói. A tanácsnak legfőbb kötelessége az egységes és tervszerű nevelés, a tanmenet betartása és a tanulók osztályozása az osztályfőnök és a tárgytanárnak javaslata alapján. Az aritmetikus osztályozást a tárgy tanára javasolja, az általános osztályzat felett a tanács dönt. A osztálytanács működéséről felvett jegyzőkönyvek az igazgatónak minden esetben bemutatandók (83-87. c).

Az ismertetett osztálytanácson kívül a törvény előírja az új tanári tanácsot is, amelynek a tagjai azonban csak az ukázos¹² tanárok lehetnek. Természetes, hogy ennek a tanácsnak elnöke a direktor. Kötelességei a tanácsnak körülbelül azonosak a mi tanári konferenciánk kötelességeivel és jogkörével. Egyenesen a miniszter elé tartoznak ezek az ügyei: a tantárgyak felosztása a tanárok között, az órabeosztás, a vizsgálatok idejének kitzúzése, az osztályokra és párhuzamos osztályokra való beosztás, az Utasítás kiegészítése, az órarendtől való eltérés és végül az olyan hatá-

¹² Királyi ukázzal kinevezett tanárok.

rozatok, amelyeket az igazgató nem fogad el a tanári tanács részéről (88-93. a).

A törvény V. fejezető, azaz utolsó fejezete részletesen foglalkozik a tanárok vizsgálatával. Talán helyénvaló lesz, ha ezzel a fejezettel is foglalkozunk, mert hisz a tanári knr kvalifikációja után ítéltető meg a legkönnyebben valamely otmáir közoktatási ügyének állása.

A tanárvizsgáztatás eszközlése céljából a közoktatásügyi miniszter mellett egy állandó vizsgáztató bizottság működik. A vizsgáló bizottság annyi tagból áll legalább, ahány tárgy a vizsga anyaga. Az állandó bizottság tagjai: hk egyetem rendes és rendkívüli tanárai, állandó docensei, a tudományon akadémia tagjai és azok az idősebb középiskolai tanárok, akik u szakjukban kítüntek. A bizottság elnökét királyi ukázzal nevezik ki, a bizottság többi tagjait pedig a miniszter. A kinevezés három évre szól (86-100. c). Ennek az állandó bizottságnak a köréből alakulnak meg az egyes esetenkénti vizsgáztató bizottságok (Odbor). Ezek mindenkor legkevesebb öt tagból kell hogy álljanak. Természetes, hogy a vizsgáztató tagok a tárgyak szerint kerülnek bele a bizottságba. A bizottságot az elnök jelöli meg, ha a kandidátus jelentkezett; ő jelöli meg továbbá az időt s ő vezeti végül az egész vizsgálatot. Minden bizottsági tag minden tárgyvizsgálatnál köteles jelen lenni. (Az elnök 30, a tanárok 20 dinárt kapnak a vizsgáért.) (101-104. c). Tanári vizsgát viszont csak azok a jelöltek tehetnek, akik az illető fakultás abszolválása után két évig tanítottak valamely középiskolában, mint szuplensek, avagy mint docensek, valamely főiskolán. A kandidátusokról szóló 104-109. ^cikkek semmi különös kiemelni valót nem tartalmaznak. Ami azonban magát a vizsgálatot illeti, arra vonatkozólag talán ezeket jegyezhetjük fel. A vizsgálat kétféle: általános és szakvizsga. Külön-külön is tehetők, de azért mindenkor egy éven belül és legfeljebb három havi időközökben (111. c). Az általános vizsga mindig csak a szóbeli és legkevesebb két óra hosszúig tart (112. c). A kandidátusnak az alapvizsgán, illetve általános vizsgán tanúságot kell tenni arról hogy:

1. teljesen ismeri a leíró szerb grammatikát és a szerb irodalomnak és történelemnek főbb mozzanatait; ismeri a pedagógia, pszichológia, logika alapelveit s egyben jártas a felvett tárgyainak methodikájában is; 3. hogy irodalmi használatra jól és könnyen él vagy a német, vagy a francia nyelvvel és 4. hogy ismeri az iskolai adminisztrációt, a törvényt és a rendeleteket, amelyek a középiskolákban érvényesek (113. c).

A szakvizsgák így csoportosítandók:

1. *Szerb nyelv* mindig együttesen az ószláv nyelvvel, szerb irodalommal és a szerb történelem általános áttekintésével, mint fő tárgy, amellelt orosz, latin, görög vagy német, vagy francia, vagy olasz, vagy angol, mint melléktárgy (közvetett tárgy).

2. *Latin-görög, mint főtárgy*, szerb nyelv, mint melléktárgy.

3). *Német, francia, angol vagy olasz, mint főtárgy* és emellett vagy a szerb nyelv, vagy pedagógiai methodika, vagy pszichológia és logika, mint melléktárgy.

4. *Földrajz, mint főtárgy* és emellett zoológia, botanika, minerológia és geológia vagy egyetemes történelem szerb történelemmel, mint melléktárgy.

5. *Egyetemes történelem a szerb történelem mellett*, mint fő- és földrajz, mint melléktárgy.

6. *Zoológia és botanika* a minerológia és geológia alapelveivel, mint fő- és emellett matematika vagy fizika-kémia, vagy geográfia, mint melléktárgy.

7. *Minerológia és geológia*, zoológia és botanika mint fő- és matematika, fizika, kémia vagy geográfia, mint melléktárgy.

8. *Mathematika és fizika*, mint főtárgyak.

9. *Mathematika a geometria* alapelveivel, mint fő- és emellett fizika vagy mechanika, mint melléktárgyak.

10. *Fizika-kémia*, mint főtárgyak és emellett zoológia, botanika, minerológia, geológia vagy matematika, mint melléktárgyak.

11. *Pszichológia, logika, filozófiatörténet*, a pedagógia, a methodika alapelveivel, mint főtárgy és emellett szerb nyelv a szerb irodalommal, német, orosz, francia, angol, olasz, mint melléktárgyak.

12. *Pedagógia és methodika, a pszichológia*, logika és filozófiatörténet, mint főtárgyak, szerb nyelv és irodalom, orosz, német, francia, olasz, angol, mint melléktárgyak.

A két utolsó csoport csak a tanítóképzők tanárai számára érvényes (116. c).

A vizsgálat pedig ezekből a részekből áll:

a) házi dolgozat;

b) zárthelyi írásbeli feladat;

c) szóbeli és

d) próbaelőadás (117. c).

A házi írásbeli feladat tárgya a főtárgyból vétetik és ha az valamely nyelv, akkor az illető nyelven készítendő el (118. a).

A házi feladatot a jelölt maga választja és azt a szóbeli vizsgálat előtt három nappal a vizsgabizottság elnökének benyújtja. Az elnök a témát elő is írhatja. Szükség esetén a kidolgozásra még három hónapot engedélyezhet az elnök. Az ötös bizottság legalább két tagja köteles a dolgozatot megbírálni. A forrásirodalom a dolgozatban szigorúan jelzendő. A házi téma helyett benyújtható az esetleges doktori értekezés, szemináriumi dolgozat, laboratóriumi értekezés is (119-122. c.).

A zárthelyi írásbeli feladatot a jelölt a vizsga színhelyén dolgozza ki a közül a három kérdés közül, amelyeket a bizottság jelöl ki írásban a számára. A kidolgozás hat óra hosszúságú tarthat

és a kidolgozásnál a jelölt csak a tudására és emlékezetére támaszkodhatik. Minden nyelvi feladat a választott nyelven dolgozandó ki, még a klasszikus nyelvek választásának esetén is. A természettudományi tárjrykörből kísérlet lielyetteHlthell az írásbeli feladatot.

A szóbeli vizsgálat három óráig tart – esetleg szünettel. A vizsga után előadást tart a jelölt a tárgy köréből, mtielyet írásbelileg is köteles kidolgozni (123-129. c). A vizsgáról az ötös

Gimnáziumok óraterve.¹³

Sorszám	T A R G Y (Érvényes minden gimnáziumra)	o s z t á l y o k									
		Szerbia Monte- negro BBB				Szerbia Montenegro BBB					
		I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.		
1.	Vallástan	2	2	2	2	2	—	—	—	—	
2.	Szerb nyelv	5	5	4	4	4	4	4	4	4	
3.	Francia nyelv	—	4	4	4	4	4	3	3	3	
4.	Más élő nyelv	—	—	—	—	3	4	4	3	4	
5.	Latin nyelv	—	—	—	—	4	4	3	4	4	
6.	Görög nyelv	—	—	—	—	—	—	4	4	4	
7.	Nemzet és egyet. historia	—	—	4	3	3	3	3	3	4	
8.	Földrajz	3	3	2	2	2	—	—	—	—	
9.	Természetrjz	3	2	—	—	2	4	2	2	—	
10.	Fizika	—	—	4	—	—	—	4	2	3	
11.	Kémia és ásványtan	—	—	—	4	—	—	—	—	—	
12.	Matematika	5	4	4	4	4	4	3	2	3	
13.	Higiéna	—	—	—	1	—	—	1	1	—	
14.	Filozófia	—	—	—	—	—	—	—	—	3	
15.	Rajz	2	2	2	2	—	—	—	—	—	
16.	Írás	2	2	—	—	—	—	—	—	—	
17.	Ének	2	2	—	—	—	—	—	—	—	
18.	Torna	2	2	2	2	2	2	—	2	2	
Összesen		26	28	28	28	30	29	31	30	29	30

bizottság dönt abszolút szótöbbséggel. Bukás esetén egy év múlva új vizsga tehető, de csak egyszer. A vizsga eredménye írásbelileg a miniszterhez terjesztendő fel s ő neki áll aztán jogában a diploma kiadása.

A törvény hátralévő 136-141. cikke átmeneti intézkedéseket és a régi törvényrendekezések érvénytelenítését tartalmazza.

Ez íme a régi szerbiai középiskolai törvény, amely, mint

¹³ 1920. IX/2. 10.769. sz. rend.

említettük, rendeleti úton kiterjesztett a csatolt Délvidékre is. Természetes, hogy ez a törvény csupán a délszláv középfokú oktatásnak csak az alapelveit és kereteit tartalmazza, de mindenestre ez adja meg egyetemes képét az ottani középfokú mai oktatásnak. Hogy azonban a valóságban mennyire zavaros a helyzet még ma is e tekintetben, arra nézve elég jellemző már csupán az a tény egyedül, hogy az impériumváltás óta, 1923-ig nem kevesebb, mint 230 közoktatásügyi miniszteri rendelet jelent meg, amely

Reáliskolák óraterve.¹⁴

Sorszám	Tantárgyak	O s z t á l y o k							
		I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
1.	Vallás tan	2	2	2	2	2	—	—	—
2.	Szerb nyelv	5	4	4	4	3	3	3	3
3.	Francia nyelv	—	4	4	4	4	3	3	3
4.	Más élő nyelv	—	—	—	—	4	4	4	4
5.	Történelem	—	—	3	2	2	2	2	3
6.	Földrajz	3	3	2	2	1	2	—	—
7.	Természettudomány	3	2	—	—	2	3	3	—
8.	Fizika	—	—	4	—	—	—	4	4
9.	Kémia, technológia	—	—	—	4	3	3	—	—
10.	Mathematika	5	5	5	5	5	5	4	4
11.	Geometria, ábrázoló	—	—	—	—	—	—	3	2
12.	Higiénia	—	—	—	1	—	1	—	—
13.	Filozófia	—	—	—	—	—	—	—	2
14.	Rajz	2	2	2	2	2	2	2	3
15.	Írás	2	2	—	—	—	—	—	—
16.	Ének	2	2	—	—	—	—	—	—
17.	Torna	2	2	2	2	2	2	2	2
összesen:		26	20	28	29	30	30	30	30

az ismertett törvény szellemében „egységesítette” az SHS. állam középiskolai oktatását.

Am talán a leghelyesebben akkor cselekszünk ezek után is, ha leközljük a délszláv kultuskormányának 10.796. sz. a. rendeletét, amely megállapítja a középiskolák óratervét, hogy lássuk az SHS. középiskolai oktatást mai gyakorlati kivitelében. Ez a két táblázat önmagáért beszél a pedagógus előtt.

„Az olyan reáliskolákban, ahová leányok is járnak, az I-IV. osztályokban heti két órában kézimunka is tanítandó. A csatolt

¹⁴ Idem.

Délvidéken, ahol a tanulók a középiskolában a német nyelvet kezdték tanulni, ennek kötelező tinn Innal folytatják, de azután az V. osztálytól a francia nyelvet veszik fel, mint élőnyelvet.”

Bár a régi középiskolai törvény a kereskedelmi iskolákat, mint külön típust nem említi, de azért miután a enult területen ilyenek fennállottak, a törvényt kiegészítő font Idézett rendelet ezeknek az iskoláknak is megállapítja a tanrendjei, nihil „négy-éves kereskedelmi akadémiákénak a tanrendjét.

Négyéves kereskedelmi akadémiák óraterve.¹⁵

Sorszám	T a n t á r g y a k	O s z t á l y o k			
		I.	II.	III.	IV.
1.	Szerb nyelv	4	3	2	2
2.	Német nyelv	4	4	4	3
3.	Francia nyelv	4	4	4	3
4.	Gazdasági földrajz	2	2	2	2
5.	Kereskedelmi történelem	2	2	2	—
6.	Mathematika	2	2	—	—
7.	Politikai számtan	—	—	2	2
8.	Kereskedelmi számtan	3	3	3	2
9.	Kereskedelemtan	3	—	—	—
10.	Levelezés	—	3	2	2
11.	Könyvvitelan	—	3	3	5
12.	Jog	—	—	2	2
13.	Nemzetgazdaságtan	—	—	—	3
14.	Vámtarifa	—	—	—	2
15.	Fizika	2	—	—	—
16.	Kémia és technológia	2	2	2	—
17.	Áruismeret	—	—	2	2
18.	Gyorsírás	2	2	—	—
Ö s z z e s e n :		30	30	30	30

Bennünket magyarokat, de elsősorban a magyar pedagógusokat az SHS. állam közoktatásügy nemcsak hogy – úgy mondom – az egyetemes pedagógia szempontjából érdekelhet a l'art pour l'art elvont elve alapján, de érdekel különösen abban a tekintetben, hogy a délszláv közoktatásügy hogyan érinti a Jugoszláviához csatolt véreink közoktatását. Azt a pedagógiai Golgothát, amelyet az elcsatolt Délvidék magyarságának, sőt az ottani kisebbségeknek is általában, a szerbesítő „kultúra-egységsítés” címén meg kellett hét év óta kisebbségi kultúrájuk kárára

¹⁵ Előbbi sz. rend.

járulok, ehelyütt részletesen nem ismertethetjük, mert ez a kisebbségi pedagógia tragédiája olyan tág, hogy részletes ismertetése külön a kisebbségi iskolák fejezete alá kívánkozik. Mégis azonban, hogy a vázolt általános helyzetkép teljesebb legyen, megemlítjük főleg azokat a speciális „kultusz-rendeleteket”, amelyek a magyarság iskoláira vonatkoznak. Így legelső-sorban meg kell említenünk az 14.449/1922. II. 20. sz. rendeletet, amely szerint a közoktatásügyi miniszter elrendelte, hogy a tanulók nemzeti hovatartozandósága az atya szerint döntessék el, kétes esetekben az állami hatóságok (kerületi vagy járási vezető) bizonylata a döntő. „Ha a szláv és nem magyar anya keres a gyermeke magyarosítása ellen segítséget, ami csak folytatása volna a régi magyarosításnak, akkor támogatására kell sietni.” A gyakorlatban ez a magyarságra végtelenül fontos rendelet, csak ebből a néhány sorból áll, de eddig a valóságban azt jelenti, hogy a tanuló nemzeti hovatartozandóságát a hatóság szerbjei határozták meg, tehát minden német, vagy nem szláv nevű, nem szláv tanuló szlávnak deklaráltatott, s a szláv tannyelvű iskolába utasítottatott, viszont jelenti azt is, hogy azokat a tanulókat, akiknek anyja szláv, ha magyar is az apja, szlávoknak minősítették és a szláv nyelvű iskolákba írták. Ez a hírhedt „névvegyelemzés”. Természetes, hogy a modern kultúra szelleme a nemzeti hovatartozandóságot abszolúte a szülő lelkiismereti és érzésszelmi jogaként tiszteli, sőt a mai kultúrlliberalizmus a szülőkre bízta azt a természetes jogot is, hogy gyermekét olyan nyelvű tanintézetbe járassa, ahová a szülő belátása és a gyermekének jövője ezt tanácsolja. Hogy ez a rendelkezés a magyarság kulturális fennmaradásának alapjait ásta és ássa alá ma is még¹, az kétségtelen és bővebb magyarázatra nem szorul.

De nem kevésbé gyászos emlékü ugyancsak a belgrádi kultusz-miniszternek 14.689. sz. alatt 1922. IX. 22-én kiadott az a rendelete is, amely a magyar tanulókat már csak a zentai gimnáziumba utasítja, a németeket Zsombolyára, mert a többi délvidéki volt magyar és német osztályokban az előbbi rendelet következményeként nem maradt a törvény szerint előírt elegendő számú magyar és német tanerő s így azokat az egyetlen zentai és zsombolyai magyarnak, illetőleg németnek kontemplált gimnáziumban kellett összpontosítani. (Miután 1924-ben Zsombolyát a románoknak adták, a német gimnáziumot innen Verbászra tették át.) Magától értetődik, hogy ily módon a szegényebb sorsú magyar és német családok számára lehetetlenné vált gyermekeiket a távoli városokban taníttatni. Főleg az ottani nagy drágaság miatt. Szomorúan természetes tehát, hogy ezáltal a magyar és német intelligencia utánpótlása illuzóriussá vált.

Tisztáznunk kell azonban ismertetésünk folyamán az ú. n. kis- és nagyérettségi kérdését is, amelyről a magyar közvéleménynek meglehetősen téves fogalmi vannak. Az ú. n. kisérettségi

vizsgálat u. 3. nem új intézkedése az SHS. állam közoktatásának a kisebbségek egyenes elnyomatására, hanem már az 1912-iki szerbiai középiskolai törvénynek kodifikált intézménye, a mint ilyen, folyománya a bevezetett reál, klasszikus és reálgimnázialis iskolatípusoknak, illetve ezek azonosságának az alsó tagozatokon. De viszont régebben a Balkán alacsony kkultúrívója is megkövetelte az alsó kurzusoknak vizsgálati való befejezését. mert a régi Szerbia tisztára balkáni állam volt, tisztviselőinek nagy részét tehát már az alsóbb érettségivel bírók közül volt kénytelen toborozni. Hogy azonban ezt a kisérettségit az új Jugoszláviában a magyar diákok kiállítására is felhasználják, az tagadhatatlan, de azért mégis ez a kiterjesztés csak a régi törvénynek a látszatával bír. Csak annyiban új tehát ez az érettségi, amennyiben a magyar és német tanulók számára új, a vizsga tárgyát képező anyagot tartalmaz újabb kiegészítő rendeletek alapján, töppen azért, mert ez a régi kisérettségi az, amely ma a feltörekvő magyar intelligenciának a megfojtását a legalkalmasabb módon szolgálja, nagy vonásaiban szükségessé válik annak rövides ismertetése. A kisérettségit legújában az 1922. V.16-án kelt 7370. számú miniszteri rendelet szabályozza és pedig ekként: „A nem állami nyelvű iskolákban a kisérettségi vizsgálat az alábbi tárgyakból teendő:

1. Az előadási nyelvből. 2. Szerb nyelvből. 3. Szerb-horvát-szlovének történelméből. 4. Az SHS. földrajzból. 5. Matematikából. Itt aztán tág tere nyílik a magyar tanulóifjúság meg-buktatásának, főleg a szerb tárgykörből.

Nagyérettségit a nem szerb nyelvű gimnáziumokban ugyan-ezen rendelet szerint viszont az alábbi tárgyakból kell a tanulóknak tenniük.

1. Az előadási nyelvből és irodalomból. 2. Latin nyelvből. 3. SHS. történelemből és az egyetemes történelemből. 4. Az SHS. földrajzból. 5. Matematikából.

A reáliskolákban pedig ugyancsak a nem szláv nyelvű tanulók érettségit tesznek:

1. Az előadási nyelvből és irodalomból. 2. A szerb nyelvből és az újabb szerb irodalomból. 3. A fizikából és kémiából. 4. Az egyetemes és a szerb-horvát-szlovén történelemből. 5. Az SHS. földrajzból. 6. Matematikából.

A kisérettséginél azonban csak a nyelvekből kell írásbeli dolgozatot is készíteni, míg a nagy, illetve magasabb érettségiről szóló, a hivatalos közlönyben (Sluzbene Novine) 1921 április 5-én megjelent Utasítás 8. c. szerint, írásbelit kell tenni a gimnáziumokban és pedig önálló dolgozatot az előadási nyelven, fordítást az előadás nyelvről a szerb nyelvre, fordítást az előadási nyelvről a latin nyelvre és végül önálló dolgozatot a matematikából. A reál irányú iskolában viszont: önálló dolgozatot az előadás nyelven; fordítást szerb nyelvről az előadási nyelvre; matemati-

kából és végül ábrázoló geometriából. A felsőbb érettséginek célja: nem annyira a részletes tudás és ismeret kivizsgálása, hanem a tanuló harmonikus, logikus, egyetemes alaptudásának a megállapítása, amely tudásra az életben szüksége van, vagy amely az egyetemi fakultásokon való továbbtanulására szükséges- (U. o. 1. c.) A kisérettséginek ezzel szemben célja: megállapítani, vajjon a négy alsó osztályt végzett növendék képes-e folytatni tanulmányait a középiskolák magasabb kurzusán. (Utasítás 1. c. 1921 április 2. Sluzbene Novine.)

Fontos az SHS. kultuszminiszternek az a rendelete is, amely meghagyja, hogy a nem állami nyelvű iskolákban abból a célból, hogy az idegen nyelvű tanulók minél jobban elsajátítsák az államnyelvet: a szerb, vagy horvát nyelv órarenden kívül külön órákban is taníttassék; ugyanúgy, de az órarend keretén belül szerb nyelven taníttassék az SHS. földrajz és történelem is. (1922 július 11. 10.166. sz.) S amennyiben az eredmény a szerb kultúra elsajátítása tekintetében a kisebbségi tannyelvű iskolákban így sem volna kielégítő, a miniszter a szerb nacionalista tárgykör tanítására a tanrenden kívül honorált órátöbbletet is engedélyez. (1922 május 13. 6322. sz.)

Arra a kérdésre, amelyet a magyar pedagógus aggodalma elsősorban feltesz, hogy t. i. mi történik az elcsatolt Délvidék különböző jellegű magyar középiskoláival, feleletünk amilyen egyszerű, épp oly szomorú: *valamennyit, akármilyen jellegűek voltak is, állami jellegűvé nyilvánította az 1920 augusztus 27-t 10.576. számú szerb miniszteri rendelet.* Tannyelv tekintetében a bevezetett párhuzamos magyar osztályok fennmaradtak átmenetileg ott, ahol a törvény által előírt tanulószám megvolt. Egyébként a magyar párhuzamos osztályok fokozatos apasztása folyamatban van, azzal a tendenciával, hogy a magyarság számára *egyedül a zentai gimnázium maradjon meg állami jelleggel, de párhuzamos magyar tagozattal.*

Az említett rendelet-rengetegből végül még három érdekesebbet kell idéznünk. Az 1922 július 24-i 10.034. számú miniszteri rendelet végleg eltörli a görög nyelv tanítását a klasszikus középiskolákban és elrendeli, hogy az így nyert órátöbblet az államnyelvű iskolákban a matematika és fizika tanítására, a nem állami nyelvű középiskolákban pedig a délszláv, illetve szerb nacionalis tárgykör intenzívebb tanítására fordítandó. Az 1922 július 26-i 10.383. számú miniszteri rendelet a középiskolai 1912-es törvény 4. cikkét, amely mint jeleztük, a középiskolákban a koedukációt a VI. osztályig engedélyezte, kiterjeszti a középiskolák egész kurzusára. Végül az 1922 augusztus 7-iki 10.821. számú miniszteri rendelet azokat a zsidó tanulókat, akik először lépnek be a középiskolákba, az állami szerb nyelvű iskolákba utalja, míg azok a zsidó tanulók, akik valamely iskolát már más nyelven frekventáltak, továbbra is azokban fejezhetik be tanulmányaikat.

Külön specialitása az SHS. államnak a mohamedán-bosnyák tanügy. A muzulmán bosnyákok iskoláit, az u. n. elemi jellegű mekabet- és a középfokú medresz-iskolák, az új iskolahelyzetben is megtartották külön állásukat, sőt a mohamedán egyházzól szóló törvényjavaslat a jövőben is biztosítja ezoknak a speciálisan felekezeti különállását. (Vallásügyi miniszter 1924. január 30-i 1982. szám alatti muzulmán egyházzól szóló lörvényjívvnshitanak 57. és 58. cikkei.)

D) Az új egységes középiskolai törvényjavaslata.

A középiskolák főtipusa a javaslat szerint a reálgimnázium. – Alesófokon a középiskolák egységesek. – A javaslat elismeri a vem állami jellegű középiskolák lehetőségét. – A hitoktatás fakultatív. – Az ifjútag ónak állam nyelvű és nem felekezeti, vagy kisebbségi nyelvű egyesületnek, körnek lehet a tagja. – A tanárok kötelező és szabad óraszámáa.

Az SHS. államnak hétéves törekvése már, hogy közoktatás-ügyét egységesítse. Érthető, hogy ebben a törekvésében lelkesítette Belgrádot egyrészzől és talán legelsősorban a nacionális egység gondolata, mert e nélkül az új állam megerősödése szerb felfogás szerint el sem gondolható, de vezette ebben a törekvésében kétség-telenül az egységes pedagógiai szempont is. Mindezideig azonban főleg a politikailag egyesült más délszláv törzsek közoktatásában ez a törekvés nem sikerült és éppen a divergens állampolitikai okokból. De ennek az egységesítési törekvésnek pozitív gyümölcsként mégis előttünk fekszik egy középiskolai törvényjavaslat, amelyet a középiskolai törvénytervezet megszerkesztésére kiküldött bizottság készített el, tehát ennek ismertetése is szükségesnek látszik, mert az ebben lefektetett alapelvek lesznek – legalább is a vezető gondolatai az új és egységes délszláv középiskolai törvénynek.

Az új törvényjavaslat 95 cikkelyt foglal magában. Kimaradtak az új javaslatból azok a rendelkezések, amelyek a tanárképzésre vonatkoznak és kimaradtak azok a részletes intézkedések is, amelyek inkább az Utasításba valók. Így a javaslatnak modernebb a jogi külső alakja. Ami a javaslatnak belső tartalmát illeti, meg kell állapítanunk, hogy az új javaslat a modern pedagógia szempontjából több tanügyi vívmányt tartalmaz. Így megtartotta ugyan az 1912-es törvénynek azt a rendelkezését, hogy a középiskolákat három típusra osztja (3. c), a reál, a klasszikus és a reálgimnáziumi típusra, de ez a cikk már hangsúlyozottan kiemeli, *hogy a középiskolák uralkodó főtipusa a reálgimnáziumi, alak lesz.* Ugyancsak modern újítása az idézett cikknek az, hogy a három típusú középiskolának tanterve az alsó négy osztályban egységes és azonos, s csak a felsőbb osztályokban történik meg a speciális tipikus elágazás. A teljes koedukációt, ahol erre a hasonló leányiskolák hiányában szükség van, a javaslat végleg megengedi (4. a). A középiskolák teljeseek és nemtelejeseek, de már

csak négy osztállyal nem teljes valamely középiskola (2. c). A teljes középiskola visszafejlesztendő nem teljes középiskolává, ha abban öt egymásután következő évben, az iskolai év végeztével, a négy felső osztály tanulóinak a száma együttvéve nem haladja meg a hatvanat s hasonlóképen bezárandó az a nem teljes középiskola, amelyben három egymást követő éven át mind a négy osztályban összesen 120-nál kevesebb tanuló lenne (10. c). De viszont „ha valamely teljes középiskolában annyi párhuzamos osztály volna, hogy azokból újabb középiskola alakítható, úgy ez esetben ugyanabban a városban külön iskola formálható” (10. a).

Az új javaslat 12. cikke újra fenntartja a középiskolák területiális jogkörét, amelyet az 1912-es középiskolai törvény ismeretetésénél is kiemeltünk, mint különös intézkedést.

A most idézett két cikk mögött – s ezt hangsúlyoznunk kell – egy eléggé elrejtett, de a gyakorlatban a kisebbségi iskolák ellen alkalmazott tendencia húzódik meg, az t. i., hogy ez a 10. cikkben körülírt és a 60-as számhoz kötött beszüntetés a magyar párhuzamos osztályokra céloz elsősorban, a 12. cikk viszont lehetetlenné, vagy nagyon nehézé teszi, hogy azok a magyar tanulók, akik nem tartoznak a magyarnyelvű középiskola területiális jogköre alá, ebbe az iskolába beiratkozhatnak.

A legfontosabbak azonban a javaslatnak 15-18. §§-ai. A régi szerb törvény ugyanis csak állami jellegű középiskolákat ismert, magánjellegűeket csupán az alsó fokozaton, de ezeket is a nyilvánosági jog kizárásával. A mostani javaslat ellenben azt a mélyreható változtatást eszközli, hogy „egyes kerületek, járások és városok is engedélyt nyerhetnek arra, hogy teljes, vagy nem teljes középiskolákat nyissanak és saját költségükön fenntartsanak” (15. c). A javaslat 17. szakasza azonban még tovább is megy akkor, amikor szószerint ezt mondja: „A minisztertanács a közoktatásügyi miniszter előterjesztésére és a legfőbb közoktatásügyi tanács meghallgatása után egyes személyeknek vagy társulatoknak, ha ezek az SHS állam alattvalói, megengedheti, hogy középiskolát nyissanak, ha az iskolát fenntartani képesek és ha a tanerők számára olyan fizetést és nyugdíjat tudnak biztosítani, mint aminőt az állami középiskolák tanerői élveznek.” Természetes, hogy a javaslat szerint a megválasztott tanerőket a miniszter erősíti meg, ellenben, ha ezek a tanerők állami szolgálatba lépnének át, eltöltött szolgálati évüket ezúttal az állam nem veszi figyelembe. (17. c.) Mégis azonban első pillanatra úgy érezzük, amikor ezeket az újító szakaszokat elolvassuk, hogy azok által az elszakított magyarságnak iskolaügye előtt új korszak virrad, mert legalább társulati foaimában alapíthatnak nemzeti kultúrájuk megmentésére iskolákat. De ha tekintetbe vesszük azt a szomorú tény, hogy a Délvidéken fennállott összes felekezeti, községi és társulati iskoláikat hét év óta már államosították, akkor ez a javaslat a magyarsá-

gunk számára alig egyéb a post festa funebebralla keserőségénél. Mert honnan vegye a félmilliónyi délvidéki magyarság újra az anyagiakat, hogy elvett iskolái helyén újakat építhessen és fenntarthatson? Am, ha mélyebben butulunk be a délszláv viszonyokba, akkor egyhamar rájövünk arra, hogy az új javaslatot nem is a tanszabadság liberulizmusa vezette ebben az újításában, hanem egyszerűen az a leküzdhetetlen kényszerűség, hogy a horvátok, szlovének, dalmátok iskolái csaknem kizárólag községek, felekezetiek ma is, vagyis nem állami jellegűek, ezeket tebát eddigi jellegüktől megfosztani még az egységesítés címén In politikai lehetlenségnek látszott. Ez volt egyedüli oka a javaslatban vázolt újításnak.

A javaslat 23. cikke talán annyiban érdemes u megemlítésre, hogy azokat a növendékeket, akiknek az iskolánál nincsen hitoktatójuk, a hitoktatásnak látogatása alól fakultatlv felmenti.

Az iskolai év háromhónapos időszakokra oszlik: az I. negyedév: az előadás kezdetétől a karácsonyi szünetig, a II. negyedév: a karácsonyi szünetről március 31-ig, a III. negyedév március 22-től a tanév végéig tart. (30. c.) Az évvégi eredmény a Vidovdánon-ünnepély keretében hirdetendő ki. (32. c.) A tanulók korhatára az első osztályban a 10-13 év, az V. osztályban a 17, a VII. osztályban a 19 év. Minden középiskola territoriális szervezeténél fogva köteles felvenni elsősorban az iskola saját kerületéből jelentkezőket és csak másodsorban és amennyiben hely van, a más iskolai kerületekből származó tanulókat. (38. c.) Az I. osztályban nem lehet több 50-nél, a II-IV. osztályokban 40-nél, az V-VIII. osztályokban 30-nál több tanuló, mert mihelyt valamely osztályba a meghatározott számnál több tanuló jelentkezett, az osztályt párhuzamosítani kell. (41. c.)

A tanulók általános előmenetelének osztályozására három érdemjegy használendő: 1 = kitűnő, 2 = jó, 3 = elégtelen. (45. c.) Magaviseletének osztályozására pedig: 1 – dicséretes, 2 = jó, 3 = rossz. (46. c.) „Az a tanuló, akinek elégtelen osztályzata van, egy vagy két tudományos (elméleti) tárgyból; vagy egy elméleti és egy, illetve két gyakorlati tárgyból; avagy egy, illetve két vagy három gyakorlati tárgyból: felléphet felsőbb osztályba, miután tárgyaiból a javító vizsgálatot sikerrel letette. Ha a gyakorlati tárgyaiból a javítóvizsgálaton sikeres eredményt nem ért is el, a felsőbb osztályba mégis felléphet a tanuló, amennyiben az elméleti tárgykörből ugyanannyi kitűnő osztályzatot nyert, mint ahány elégtelenje volt a gyakorlati tárgyaiból.

A javaslat fenntartja a crégi törvénynek azokat a rendelkezéseit, amelyek a tanulókat fegyelmi vétség esetén egy- vagy kétévi kizárással sújtja. Ha pedig a növendék a második negyedév végéig nem tanúsít megfelelő tanulmányi eredményt, úgy az iskolából eltávolítandó, de az iskolai év végeztével az összes tárgyaiból pót-

vizzgára bocsátandó. (55. c.) A törvénytervezet 58. cikke viszont fenntartja úgy a régi „nagyérettségit” a magasabb tanfolyamok végeztével, de fenntartja az ú. n. „kisérettségit” is az alsó kurzus, tehát a IV. osztály végeztével.

„Magánjellegű középiskolákban csak az alsó tanfolyam vizsgálata tehető le, de csakis a közoktatásügyi miniszter által az állami középiskolák tanáraiból kijelölt bizottság előtt. A bizottságokban azonban nem foglalhatnak helyet az olyan tanárok, akik ugyanabban az iskolában működnek”. (59. c.) Hogy ez a javaslat a magániskolák nyilvánossági jogát teszi illuzóirússá, az magától értetődik.

Igen kétértelmű a javaslatnak 67. cikke, amely ártatlannak tetsző farizeizmussal arról szól, hogy „minden középiskolának tanulói tanulmányi, erkölcsi, esztétikai és higiénikus célú köröket alakíthatnak, de sohasem faji vagy felekezeti alapokon. Olyan körök, amelyek több intézet növendékeit foglalnák magukba, csak a közoktatásügyi miniszter külön jóváhagyásával alapíthatók.” Anélkül, hogy ennek a cikknek itt is bővebb magyarázatába bocsátkoznánk, elég, ha csak arra a meztelen valóságra hivatkozunk, hogy ez a javasolt cikk már ma is él rendelet formájában és a gyakorlatban annyit jelent, hogy lehetetlenné teszi pl. a katolikus Mária-kongregációkat, a horvát katolikus orloveyesületeket és az összes kisebbségi nyelvű önképzőköröket. Természetes, hogyha majd törvényé is válik ez a mostani gyakorlat, akkor intézményesen teszi majd lehetetlenné a vallásos jellegű és kisebbségi nyelvű ifjúsági egyesületeket és önképzőköröket.

De tagadhatatlan, hogy mindenképpen modern és tiszteletreméltók a javaslatnak 70. és 71. cikkei, amelyek gondoskodnak a szegénysorsú beteg tanulóknak fürdőkben és klimatikus gyógyhelyeken való ingyenes állami gyógykezeléséről. E célra minden középiskola köteles ilyen irányú alapot létesíteni.

Igen érdekes a javaslatnak 76. §-a, amely kimondja, hogy minden igazgatói állás az első két évben csak ideiglenes jellegű, a teljes középiskolák segédigazgatói viszont élvezik mindazokat a jogokat, amelyekkel a nem teljes iskolák igazgatói bírnak. (77. c.) Tanárrá lesz a helyettes tanár legkésőbb három hónappal tanári vizsgájának letétele után. (79. c.) A teljes szolgálat ideje 30 év, addig akarata ellenére senki nyugdíjba nem küldhető, csak az esetleges fegyelmi, vagy a munkaképtelenség esetében.

Végül még megemlítjük a tanári testület kontemplált köteles óraszámát. A teljes középiskolák igazgatóinak óraszám: 3-6, a nem teljes középiskolák igazgatóinak: 6-10. Az elméleti tárgyi tanárainak óraszám: 18, a gyakorlati tárgyak tanárainak óraszám: 20, a helyettes tanároké az első két évben 12, azontúl pedig annyi, mint a rendes tanároké. A 20. szolgálati év betöltése után az óraszám kettővel kevesebb, az osztályfőnöki tisztt

ugyancsak két köteles óraszámnak számít, 15 napi helyettesítés után óradíj jár a tanárnak. (94., 95. c.)

Ezekben mutattuk be íme az SHS állam új középiskolai egyetemes törvényjavaslatát. Hogy ez a javaslat is még gyökeres revízió fog-e átmenni, azt nem annyira a pedagógiai célszerűség, mint inkább a politikai prevalencia fogja eldönteni. Sőt remélhető, hogy a kisebbségek iskolaügye is több megértésre számíthat, ha a külpolitikai intervenció, vagy paktum erre eléír orómiok bizonyul. De mindenestre nem szabad elfelednünk, hogy Belgrád még mindig a lehetetlen lehetőségek ígéretföldje.

E) A szerb iskolapolitika.

Az iskolapolitika feladata: minden erüvel és minden eszközzel a nemzeti és állami egység hirdetésével a „mesterséges machinációk” ellen tanítani. – Feladata: tanítani, hogy a szerbek-horvátak-szlai ének ui/yaiHizon egy nemzetnek fiái. – Feladata: a különböző kltúrák által szétszaggatott nemzeti lelket egy nemzeti karakterre nevelni. – Pribicseticset a bíróság bélyegzi meg a horvát nemzeti tanítóság üldözéséért.

„A legtöbb iskolában, az elemiekben éppúgy, mint a közép- és szakiskolákban is, nem fordítanak elegendő figyelmet az ifjúságnak a nemzeti szellemben való nevelésére. Némely iskolában nem tanítják még azokat az alapelemeket sem, amelyek a kiszélesített haza földrajzára és nemzeti történelmére vonatkoznak. Gyermekeink így esztendőkön át járnak az iskolákat és amikor kikerülnek, nem rendelkeznek azokkal a legszükségesebb ismeretekkel sem, amelyek az új hazára és a közös történelmünkre vonatkoznak. Ha így megy a dolog, ha akaratlanul és öntudatlanul is, de az esztendők hosszú során át nemzetünk különböző törzsei nem fogják egymást megismerni és egymáshoz közeledni azok, akik századokon át egymástól elszakítva különböző, sőt gyakran ellentétes körülmények között éltek és így egymás előtt vagy teljesen ismeretlenül, vagy csak nagyon kevéssé ismertek voltak. Ez szöges ellentétben áll nemzeti és állami érdekeinkkel. Az ilyen eljárás következtében évtizedeken át nyitva maradnak a kapuk ellenségeink machinációi számára ifjú államunk léte ellen, s állampolgári öntudatunk és szolidaritásunk ellen. Kötelessége tehát minden tanügyi tényezőnek és minden öntudatos polgárunknak, hogy minden erővel és minden eszközzel azon fáradozzunk, hogy a nemzeti nevelésünknek ez az áldatlan állapota megszűnjön. Épp ezért elrendeltetik, hogy még ennek az iskolai évnek a végéig is minden elemi, közép- és szakiskolában is szerte egész királyságunk területén előadássorozatok tartassanak a nemzeti földrajzból és a nemzeti történelemből, kiemelve a Haza megismerése céljából a legfőbb és a legplasztikusabb tárgyakat és. a nemzeti múltból azokat a legfőbb momentumokat, amelyeken át a mai helyzethez eljutottunk.” (O. N. 1921 április 20. 16.414. sz. min. rend.)

Ez a tömören hangzó miniszteri rendelet valósággal a kánon stílusába foglalja össze azt az iskolapolitikát, amelyet a belgrádi kúrtuskormány nemcsak maga elé tűz, hanem amelyet kötele-ségévé tett úgy az összes tanügyi tényezőknek, mint minden dél-szláv öntudatos polgárnak is. Látjuk, hogy a „minden erővel és minden eszközzel” követeli végrehajtani ezt az erőteljes naciona-lista iskolapolitikát. És ha most arra gondolunk, hogy a balkáni légkörben felnevelkedett tanszemélyzet miként értelmezi a „min-den erőt” és „minden eszközt”, akkor elgondolhatjuk azt is, hogy micsoda nyers lendülettel folyik odalent ennek az iskolapolitiká-nak a realizálása. Azt felesleges külön hangsúlyoznunk, hogy ez a politika mit jelent az állami egységet s a nagy szerb nemzeti egységet „machinációkkal” fenyegető ellenséges nemzeti kisebbségek nemzeti, kisebbségi oktatásával szemben.

Az a tanítóság, amelyhez az idézett nacionalista pedagógiai dogmatikát a belgrádi kultuszminiszter intézte, teljesen át is értette az abban foglalt célkitűzést. Az „Ucsitelszki Veszni” u. i. az újvidéki „Natosевичs” szerb tanítóság egyesületének hiva-talos folyóirata 1921 július 1. számában a következő évfáras cikket közli: „Elemi iskoláink nem mutatják fel azokat a sikereket s azokat az eredményeket, amelyeket más nemzetek népiskolái fel-mutatnak, különösen abban, ami a nemzeti egység öntudatát illeti, hogy t. i. mi szerbek, horvátok és szlovének egy és ugyan-annak a nemzetnek vagyunk a fiai... Nemzetünk egyesülésével egy állam keretén belül csak részben valósultak meg azok az ideáljaink, amelyeknek érdekében egész intelligenciánk százado-ron át dolgozott mai kiszélesített hazánk minden területén. De ezeknek az ideáloknak megvalósulásával azért nem szűnt meg a szüksége annak, hogy elsősorban az elemi iskolák tanítói továbbra is ne intenzíven dolgozzanak mindannak a fejlesztésén és előhaladásán, ami csak annyi áldozatok árán valósulhatott meg. Mert területális egyesülésünkkel csak az eddig széjjel-szaggatott területeink egyesültek, a lelki egységünket még csak önzetlen és őszinte munkával meg kell majd teremtenünk s ebben kiváló feladat jut éppen a népiskoláinknak s ezek tanítóinak. Nekik kötelességük munkásságukkal elősegíteni, hogy azok a különbségek, amelyek a legkülönbözőbb területeinken a szellemi kultúra és lelki képességeink között tfennállanak, kiegyenlítődje-nek s hogy a nemzeti képességeink nivellálódjanak egyetemes törekvéseink tekintetében s hogy így a nemzeti karakterünk egyet-len lelki egységben összeforrjon.” Idézhetnők a „Professzorszki Glasznik” hasonló tartalmú cikkeit is a középiskolákra vonatko-zólag, de ez stílusos különbséggel csak ismétlése volna az ismerte-tett iskolapolitikai fejtegetéseknek s ezért a további idézeteket elmellőzhetjük.

A Balkán klasszikus hazája a legfanatikusabb pártpoliti-kai életnek. Minden törvény, amelyet egy-egy uralmon lévő párt

meghoz, ennek a pártnak a tagadhatatlan bélyegét viseli magán. Hogy egyebet ne említsünk, csak az úgynevezett agrárreform-rendeletelmazra hivatkozunk, amely teljesen Korács Vitomir nemzeti szocializmusának a más nemzet tulajdonjogát abszolúte nem respektáló földosztó jellegét viseli magán. S ha lehetséges, ez a pártpolitika még sokkal erősebben ütközik ki a kultusz-intézkedéseken.

Pribicsevics Szvetozárt a magyar poliükuj élői eléggé ismeri lángoló nagyszerb fanatizmusáról s a magyar kultúrviszonyok abszolút ismeretéről. Ez a csupa gyűlölet-ember volt esztendőkön át a délszláv állam kultuszminisztere s mint ilyen, a kisebbségi iskolaügy réme s mindannak üldözője, ami nem szerb, tehát akár horvát vagy szlovén is.

A múlt év szeptember 11-én a zágrábi „Hrvat” oímű politikai napilapban Cihlár szerkesztő tollából megjelent egy cikk Pribicsevics ellen, amely a többi között ezeket írja: „Ismeretes, hogy Privicsevics ezerszámra tette tönkre a horvát existenciákat. Jeges téli éjszakákon zsandárkorbáesok kíséretében gyermekkel egyetemben száz és száz horvát családnak kellett elhagynia hazáját. Hontalanul el kellett hagyniok szülőföldjüket azoknak az aggoknak, akik megöszültek tanítói kötelességeik között s Macedóniába költözködniök, mint a szibériai rabszolgáknak. Tragédiák voltak ezek. Zágrábban fennállott Pribicsevicsnek egy fekete kabinetje, amely irányította az összes horvát tanítóknak az üldözését.”

A horvát bíróság Cihlárt cikkéért a rágalmazás vádja alól fölmentette, „mert beigazolást nyert, hogy a horvát tanítóság üldözése Pribicsevics Szvetozár minisztersége idején tényleg fennállott”.

Ez a bírósági ítélet tehát, amelyről úgy hisszük, hogy a kultúra történetében valósággal egyedül álló, igazolása annak, hogy a nagyszerb iskolapolitika hogyan érvényesült a rendeleteken túl a gyakorlatban még az egyébként szláv horvátokkal szemben is, ha azok a „háromnevű egynemzet” pedagógiai theóriája ellen foglaltak állást.

F) A délszláv főiskolák.

A délszlávi főiskolák közül a zágrábi és laibachi a régi osztrák-magyar oktatás jellegét viseli magán. – A szerb főiskolák inkább francia-belga jellegűek. – Az új tervezet most van kialakulóban. – Rádics originális terve: egy egyetem a helyi szükséglet szerinti fakultásokkal.

Hátra volna ezek után, hogy még a délszláv főiskolai, illetve egyetemi oktatást is ismertessük. Bármilyen kecsegtető, sőt szükséges is volna azonban ennek a kérdésnek behatóbb ismertetése, ezúttal ettől el kellett mégis tekinteni, mert ha átmeneti ugyan ma még Jugoszláviában az elemi- és középfokú oktatás helyzete is, a főiskolai oktatás ezzel szemben egyenesen a pedagógiai legzava-

rosabb tapogatódzásának képét mutatja. Zágráb és Laibach egyetemei eddig teljesen az osztrák-magyar főiskolai oktatás jellegét viselik magukon, Belgrád egyeteme viszont inkább francia-belga stílusban tetszeleg. Azonkívül a belgrádi egyetem a napi-politika szolgálatában áll, amennyiben az egyetem hallgatói aktuális politikai pártokba tömörülhetnek. A fórumon egymás ellen harcoló pártok, tehát Pasics nagyszerb radikális pártja, Davidovics liberális-demokrata pártja, Pribiesevecs túlzó, ú. n. „integrál jugoszláv” pártja, az egyetem keretein belül szabad életet fejthetnek ki. Az egyetemi hallgatóság így még egyetemi éveiben készül a pártpolitikai utánpótlásra, ami tradicionális emléke a szerbiai főiskolai hallgatóságnak. Ránk nézve azonban éppen ez a szerb egyetemi politikum bírt azzal a szomorú nevezetességgel, hogy a belgrádi egyetemi hallgatóság szolgálta évtizedeken át és hajtotta végre legelsősorban a délszlávok egyesülését azzal a fanatikus ifjú politikai rajongással, amelyet benne az egyes pártok politikusai fölkeltek, ébren tartottak, sőt fűtöttek. De ez az egyetemi, ú. n. „Omladinszki pokret”, ifjúsági mozgalom külön ismertető fejezet alá kívánkozik – nekünk bánatos okulásul.

Am ezért, ha nincsen is országos jellegű főiskolai törvénye eddig az SHS. államnak, az erre vonatkozó *javaslattervezetet*¹⁶ a kormány már elkészítette s éppen az elmúlt év december 30-án és 31-én tárgyalt felette az egyetemek és főiskolák e célra Belgrádban összeült delegációja. Az eddigi hírek szerint legérdekesebb a tervezetnek 39. §-a, amely a hallgatók külföldi stipendiumáról kíván rendelkezni. A tervezet szerint a belföldi egyetemeken a hallgatók stipendiumban részesíthetők a fakultás tanácsának a javaslatára, de elvként szögezi le a cikk, hogy a hallgatók a külföldön nem részesülnek segélyben. Mégis a javaslattervezet azt mondja ki: ha az államérdek úgy kívánja, *a)* a miniszterek óhajára és *b)* az egyetem javaslatára adható állami stipendium, de akkor is csak a hazai egyetemeken ab szol váltaknak a szaktudományuk tökéletesítése céljából. Ez a tervezetpont láthatólag kettős intenciót tart szemelőtt: az ottani egyetemekben való bizalom biztosítását s így a tekintélyük megalapozását s rászorítani a kisebbségeket, hogy ne a szomszédos magyar és német egyetemeken végezzék tanulmányaikat, ahol szláv politikai felfogásuk forog kockán, hanem a belföldi egyetemekre kényszerüljenek járni, ahol viszont az SHS. politika légkörében nevelkednek fel. Egy-egy tárgynak csak egy-egy rendes professzora lehet a terv szerint, kivéve, ha valamely fakultás hallgatóinak száma meghaladja az 1000 hallgatót, ha egy-egy tárgy hallgatói a 300-as számot érik el, ha az államérdek úgy kívánja, ha a tárgy fejlődése követeli, vagy ha végül egy honi egyén valamely tárgykörben különösen kitűnik. A tervezet szerint a belgrádi egyetemről négy, a zágrábiról három, a laibachiról két

¹⁶Ma is csak az még.

tanár, amennyiben 30 szolgálati évvel bír, bekerül a fizetési pragmatika I. kategóriájának az 1-ső fokozatára. Talán még megemlíthetjük azt a modern tervet is, hogy az egyetmi tanár az egyetem javaslatára egy, vagy két szemeszterre szabadságot kaphat tudományos magán munkásság folytatása céljából, egyébként a javaslatot kimondja, hogy esnk a jelen javaslat törvényerőre való emelkedése után fognak mtpvllátfol látni azok a királyi ukázok, amelyek külön-külön minden fakultásnak a jogszabályait, az ügyrendjét fogják megállapítani. Így természetesen, ha komoly képét akarjuk megrajzolni az SHS egyetemi óh főiskolai oktatásnak, ez csak akkor állhat módunkban, mikor a mai – Radics szerint teljes főiskolai káosz helyett – meglesz egy egységes főiskolai törvény. Nem hagyhatjuk azonban megemlítés nélkül Radics volt kultuszminiszternek azt a kétségtelenül eredeti tervét, hogy a belgrádi, zágrábi, laibachi, szabadkai jogi fakultás, az úszkubi filozófiai fakultás együttesen képviselitek egyetlen egyetemet, tehát ennek szellemében formálnudók az egyes fakultások. Így Úszkubben nem volna filozófiai fakultás, hanem az egyetemhez tartozó múzeum, mert Délszorbia telve van a Balkán-fistörténelem emlékeivel, Laibach fakultása pedig bányász-erdészeti jellegű volna, amelyet Szlovénia geográfiája igazol. Hogy Radics oginális terve valóra fog-e válni, alig hihető, hiszen a politika mondja ki majd itt is a döntő szót, ez pedig ma Belgrád erejének a jegyében áll. Máskülönb a szerbek dédelgetett kedvence az egyetemi oktatás, míg a horvátok a népoktatás fejlesztését követelik.¹⁷

¹⁷ A jugoszláv kormány a kultuszárca számára, tehát a közoktatására az alábbi költségvetési összegeket fordította az 1924/25. és az 1926/27. költségvetési években;

	1924/25-ben:	1926/27-ben:
1. Központi minisztérium	179.693.128·60 dinár	35.572.823·— dinár
2. Horvát kultusz kirend.	1.070.879·—	—
3. Szlovén kultusz kirend.	302.525·—	—
4. Tudományos Akad.	585.800·—	1.349.825·—
5. Egyetemek	34.602.115·68	85.996.790·—
6. Könyvtárak	507.634·—	1.256.178·—
7. Levéltárak	210.212·80	689.492·—
8. Múzeumok	2.540.645·50	6.224.503·—
9. Tudós intézmények	238.212·—	584.891·—
10. Középfokú oktatás.....	38.752.048·60	98.788.108·—
11. Szakoktatás.....	3.378.432·80	—
12. Népoktatás	96.087.833·—	413.373.991·—
13. Pedagógiai isk.	833.166·—	2.524.152·—
14. Államnyomdák	22.247.132·80	26.915.876·—
15. Nemzeti színházak	19.825.460·—	46.144.826·—
16. Művészeti intézmények	485.870·—	2.665.219·—
Összesen:	401.461.095·78 dinár	722.736.674·— dinár

Tehát az 1926/27. költségvetési évben 321.275.578 22 millió dinárral többet költött a délszláv kormány közoktatásügyére, mint az 1924/25. költségvetési

Nagy vonásokban, amennyire a kiszabott terjedelem és idő megengedte, – ezekben iparkodtunk megrajzolni a délszláv iskolaügy mai helyzetképét. A kép részletes vonásai talán itt-ott bizonyévbén. Fenti kiadások azonban csak a *rendes* költségvetési tételek. A *rendkívüli* tételek ugyanezekből az évekből ezek:

	1924/25-ben:	1926/27-ben:
1. Központi minisztérium.....	33,721.930— dinár	26,400.000— dinár
2. Horvát kirend.	1,620.000— "	—
3. Szlovén kirend.	585.000— "	—
4. Tudományos Akad.	49.320— "	150.000— "
5. Egyetemek	48,733.150— "	37,569.801— "
6. Könyvtárak	262.865— "	10.000— "
7. Levéltárak	214.732— "	—
8. Múzeumok	2,031.389— "	1,210.000— "
9. Tudós intézm.	144.235— "	50.000— "
10. Középfokú oktatás.....	46,330.613'47	3,480.000— "
11. Szakoktatás.....	4,805.152— "	—
12. Elemi oktatás.....	196,608.366— "	7,451.525— "
13. Pedagógiai oktatás.....	453.042— "	—
14. Allamnyodmák.....	4,410.502— "	—
15. Nemzeti színházak.....	13,267.122— "	1,000.000— "
16. Művészeti intézmények.....	1,091.000— "	242.000— "
Összesen:	354,826.418'47 dinár	77,263.326— dinár

A rendes és rendkívüli tételek összege 1924/25-ben 756,289.514'25 dinárt, 1926/27-ben 800,000.000 dinárt tett ki.

Hogy tisztaképet nyerjünk, hogy a délszláv állam – kultusz költségvetése milyen arányban áll az állam többi ezükeégleteinek költségvetésével, az alábbi adatokat közöljük:

1926/27-ben:		
I. Legfőbb állami közigazgatás.....	133,427.485	1'03 ‰
I/a Nyugdíjak.....	498,058.551	3'86 ‰
I/b Allamadósságok.....	571,024.582	4'42 ‰
II. Igazságügyi min.....	315,000.000	2'44 ‰
III. Kultuszügyi min.....	800,000.000	6'20 ‰
IV. Vallásügyi min.....	141,000.000	1'09 ‰
V. Belügyi min.....	673,452.187	5'23 ‰
VI. Közegészségügyi min.....	317,384.000	2'46 ‰
VII. Külügymin.....	182,684.173	1'42 ‰
VIII. Pénzügymin.....	1,330,000.000	10'31 ‰
IX. Had- és teng. min.....	2,446,000.000	18'96 ‰
X. Építészeti min.....	435,647.034	3'38 ‰
XI. Közlekedésügyi min.....	3,142,000.000	24'36 ‰
XII. Postaügyi min.....	479,380.375	3'77 ‰
XIII. Földmiv.- és vízügyi min.....	236,665.400	1'83 ‰
XIV. Erdő- és bányügyi min.....	461,202.748	3'58 ‰
XV. Keresk.- és iparügyi min.....	95,817.000	0'74 ‰
XVI. Szociálpolitikai min.....	470,588.298	3'65 ‰
XVII. A gyárreform min.....	79,087.121	0'54 ‰
XVIII. Törvényegységesítő min.....	582,048	0'04 ‰
XIX. Tartalékhitel.....	100,000.000	0'78 ‰
Összesen:	12,900,000.000	100— ‰

Vagyis: a délszláv állami költségeknek csupán 6.20%-a fordítatik a közoktatásra. A kultuszadatokat az 1926/27. kultuszminiszteri költségvetésből, a többi összegeelő adatokat pedig a pénzügyminiszternek 1926/27-iki költségvetési expozéjából vettük.

talanok, de ez nem annyira a jelen ismertetéstől függött, mint inkább elsősorban és legfőképpen attól, hogy maga a délszláv iskolaügy ma odalent még mindig kiforratlan és befejezetlen éppúgy, mint minden vonatkozásában maga a délszláv állam. A délszláv államban ma is még a legkülönbözőbb törvényrendszerek vannak érvényben, egyedül csak a vidovdáni alkotmány olyan, amely az egész országra alapelveivel egységesen és egyetemes érvényességgel kiterjed. Így tehát az iskolaügy is oddig csupán átmeneti helyzetbe van, de rendeleti úton is a legislatív egységesség fel fordul. Ennek a befejezetlen és átmeneti helyzet ellenére is – tanulságul – a délszláv közoktatásügy egyben mégis szilárd, következetes és kidolgozott: s ez az iskolaügy nemzetpolitikai egyenes vonalú gerinccséje. Ha a délszláv iskolaügyben kevesebb a kidolgozott pedagógia, az általános kultúra ideális szolgálata, de azért tiszteletreméltó és csodálandó, akaratos nemzeti nevelés lüktet benne, tán a pedagógia kárára is. És én tisztelettel bátor vagyok feltenni a kérdést csak úgy a magunk inagánelmékedése számára: vajjon akkor, amikor egy nemzet létéről, álmi megvalósulásának megszilárdításáról van szó, avagy egy elbukott nemzet feltámasztásáról, mi a fontosabb, az egyetemes és kidolgozottabb ismerethalmaz-e, vagy az optimista és erőslendületű nemzeti iskolapolitika egyébként egységes műveltséggel? Belgrád ezt választotta, s ez lehet fenntartó ereje a délszláv állam jövőjében is...